

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Карабець Юлія Олександрівна

**ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

_____ О. В. Шаповалова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і
початкової освіти

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець:

_____ Ю. О. Карабець

« ____ » _____ 20__ року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження	7
1.2. Особливості виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.....	14
1.3. Обґрунтування педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	22
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	39
2.1. Констатувальне критеріально-рівневе оцінювання виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	39
2.2. Експериментальне впровадження педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	56
2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження	63
Висновки до розділу 2.....	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БКДО – Базовий компонент дошкільної освіти

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ДО – дошкільна освіта

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність теми. Перебудова освітнього процесу на засадах гуманної, особистісно-орієнтованої, національно визначеної освіти шляхом впровадження Концепції дошкільного виховання в Україні, Державного стандарту дошкільної освіти, нових програм і підручників, у змісті яких реалізовано особистісно-ціннісний аспект, передбачає самопізнання, самоствердження, формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до дійсності і до себе, засвоєння гуманістичних цінностей, розвиток творчих здібностей і уяви. Тому зміна поглядів на освітній процес в сучасних закладах дошкільної освіти спрямована на розвиток дитячої особистості, яка самостійно і творчо вирішує різні завдання, вдосконалює свої вміння та навички з наданням переваги таким формам організації життєдіяльності, як самостійна діяльність.

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується положеннями законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту (2001 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному висвітленню питання виховання самостійності присвячені праці філософів і фізіологів (Аристотель, Г. Гегель, Г. Сковорода); психологів і педагогів (Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, Я. Коменський, М. Монтессорі, С. Русова, К. Ушинський, В. Сухомлинський) у різні періоди розвитку науки і педагогіки. Специфіку й структуру виховання самостійності дітей дошкільного віку досліджували Ю. Дмитрієва, Т. Гуськова, П. Підкасистий; умови і методи виховання самостійності у грі розкрито у працях сучасних науковців Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Ю. Демидової, Н. Михайленко, Н. Луцан, М. Савченко та інші.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив дійти висновку, що проблема виховання самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності є актуальною сьогодні і потребує подальшого вивчення.

Отже, актуальність проблеми, яка зумовлена важливістю виховання самостійності вже з дошкільного віку, та потреба в її подальшому вивченні зумовили вибір теми дослідження: *«Виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»*.

Мета дослідження – виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Відповідно до мети визначено такі *завдання дослідження*:

1. Розкрити сутність дефініцій «самостійність», «самостійність дітей дошкільного віку» та особливості виховання самостійності в ігровій діяльності.
2. Виявити педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження – виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Матеріали та методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація педагогічних, психологічних, методичних джерел з проблеми дослідження) – з метою уточнення ключових понять дослідження та виявлення стану розробленості досліджуваної проблеми; *емпіричні* – (індивідуальні бесіди, анкетування, педагогічний експеримент) – для перевірки ефективності педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; *методи математичної статистики* – для оброблення результатів експериментальних даних та порівняння їх із вихідними.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *уточнено* поняття «самостійність» стосовно проблеми дослідження; *обґрунтовано* дидактичні можливості ігрової діяльності у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку; визначено та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності в Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 3 «Калинка» м. Суми, Сумської області. Результати дослідження можуть бути використані в системі професійної підготовки студентів та в практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів та публікацій. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 4-х науково-практичних конференціях. За результатами дослідження опубліковано 2 статті (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінки. У тексті подано 3 рисунка, 9 таблиць, 2 діаграми. Додатки викладено на 9 сторінках. У списку 77 використаних джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження

Зміни, що відбуваються в нашій країні протягом останніх років, визначили нові пріоритети у формуванні особистості, зокрема, вміння гнучко пристосовуватися до змін у життєвих ситуаціях, самостійно набувати потрібні знання, застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем, шукати раціональні шляхи їх вирішення, самостійно оволодівати навичками критично мислення, трудитися над розвитком культури, інтелекту, моральності.

Для досягнення означених завдань, у нормативних документах з дошкільної освіти вказується, що виховання дитини дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасності. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямами законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту (2001 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.), що націлені на модернізацію дошкільної освіти, виховання нового покоління «орієнтованого на відтворення цінностей національної і загальної культури у творчій життєдіяльності» зі «своєю позицією в житті», спрямованого на саморозвиток і самоосвіту [5].

У змісті освітніх ліній оновленого Базового компоненту дошкільної освіти («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини»), спрямованих на демократичний устрій освітнього процесу, виділено основні вміння, якими повинні оволодіти діти нової генерації: уміння

самовизначатися, взаємодіяти і співпрацювати, брати на себе різні соціальні ролі, організовувати свою діяльність, приймати відповідальні рішення в умовах вибору, ставити мету і досягати її. У Державному стандарті дошкільної освіти України визначено важливість виховання самостійності дітей дошкільного віку в різних видах діяльності: грі, спілкуванні, художньо-продуктивній, пізнавально-дослідницькій. [5; 27]. Тож головним завданням вихователів є забезпечення участі всіх учасників освітнього процесу в різних колективних справах і проектах, у дотриманні норм, правил спільного життя, які створюють умови для самореалізації, самовираження, індивідуальності кожної дитини.

Виховання – в широкому педагогічному розумінні – процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, що забезпечує взаємодію вихователів і вихованців [62, с. 9].

Головну мету вільного виховання – розвиток у дитини здатності до самовизначення, – вбачали педагоги минулого С. Русова, К. Вентцель, М. Монтесорі, В. Сухомлинський. На їх думку, найголовніший сенс виховання полягає в саморозкритті, самостворенні, самореалізації особистості. «Весь процес навчання має бути організований так, щоб він мав характер досягнення дитиною самою собі поставлених цілей» [63, с. 155].

Значущість постановки проблеми формування самостійності дітей старшого дошкільного віку вимагає дослідити сутність основного поняття й особливостей його функціонування на сучасному етапі. Проблема виховання самостійності особистості є не новою в психолого-педагогічній науці й обговорювалася представниками передової педагогічної думки протягом багатьох століть. Вона знаходить відображення в дослідженнях класиків педагогіки і психології, філософів і науковців сучасності.

Видатні педагоги минулого (Я. Коменський, М. Монтесорі, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський) надавали особливого значення самостійному навчанню і вихованню. Філософи Демокрит, Конфуцій, Г. Гегель, Г. Сковорода тісно пов'язували виховання самостійності з різними видами

діяльності, зазначаючи, «якщо вчитися і не думати – заплутаєшся, а якщо думати і не вчитися – сумніватимешся» [53].

Самостійність особистості, як предмет вивчення психологів і педагогів, розглядалася за трьома напрямками. Перший напрямок самостійного виховання починається з глибокої давнини. Його представниками можна вважати давньогрецьких учених, які глибоко та всебічно обґрунтували значимість добровільного, активного і самостійного оволодіння дитиною знаннями. Така діяльність викликає у дитини радість і задоволення, і тим самим усуває пасивність у придбанні нових знань. Цієї проблеми торкався у своїх працях видатний філософ Сократ, який говорив: «Розвиток мислення людини може успішно протікати тільки в процесі самостійної діяльності, а удосконалення особистості й розвиток її здібностей – шляхом самопізнання». Ще один представник першого напрямку Ф. Дістервег говорив: «Поганий учитель подає істину, хороший – вчить знаходити її» [1].

Свій подальший розвиток ці положення отримують у висловленнях французького філософа-мораліста Мішеля де Монтеня. Він зауважував: «Дитині необхідно самостійно набувати нових знань, щоб відчутти смак речей, самостійно, самому обирати шлях пізнання» [3].

Другий напрямок бере свій початок у працях Я. Коменського. Змістом його є розробка організаційно-практичних питань залучення школяра до самостійної діяльності. При цьому предметом теоретичного обґрунтування основних положень проблеми виступає викладання, діяльність учителя без досить глибокого дослідження й аналізу природної діяльності самого учня.

Ян Амос Коменський проголошував: «...Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде: пошук та відкриття способу, при якому б вчителі менше навчали, а учні більше б навчалися» [51].

Значний внесок у розвиток ідей активності й самостійності учнів у навчанні вніс французький вчений, філософ Блез Паскаль, який писав: «Доводи, які людина знаходить сама, звичайно переконують її більше, ніж ті, які знайшли інші люди» [45].

Третій напрямок характеризується тим, що самостійна діяльність не тільки розглядається в рамках дослідження педагогічних засобів і методів викладання, а й сама обирається як предмет дослідження. Цей напрямок бере свій початок у працях К. Ушинського, С. Гессена, О. Сухомлинського. Вся система пізнавальної діяльності на уроці, писав К. Ушинський, має сприяти цілеспрямованій організації інтелектуальної праці, виробленню в учнів звички до розумового напруження. «Якщо припустити, що учень зрозуміє думку, пояснену йому вчителем, то в такому разі ця думка ніколи не вкладеться в його голові так міцно й усвідомлено, ніколи не стане повною власністю учня, як тоді, коли він сам її виробить» [19].

За настановами К. Ушинського: «Слід постійно пам'ятати, що треба передавати учневі не тільки ті чи інші знання, а й розвивати в нього бажання і здатність самостійно, без учителя, засвоювати нові знання» [58].

Одним із представників третього напряму розвитку самостійного навчання і виховання був російський письменник, філософ-мораліст Л. М. Толстой, який надавав особливого значення самопізнанню людини. Він стверджував: «Біда в тому, що для сприйняття «чужої мудрості» необхідна передусім самостійна робота» [53].

Свій подальший розвиток проблема самостійного навчання і виховання отримала у вітчизняних і зарубіжних педагогів, філософів, учених, зокрема, в педагогічній спадщині українського педагога та вченого В. Сухомлинського: «Нема і не може бути дітей, які не хотіли б навчатися з самого початку навчання. Невміння працювати породжує небажання, небажання – лінощі. Кожна нова ланка в цьому ланцюзі вад стає дедалі міцнішою і розвивати її все важче. Головний засіб запобігання цим вадам – навчити вихованців самостійно працювати у молодшому віці» [74].

Французький письменник Р. Роллан, підкреслюючи значення самостійності, писав: «Краще пізнати істину наполовину, але власними силами, аніж дізнатися про неї цілком, але дізнатися з чужих слів і завчити, як папуга» [58]. У психолого-педагогічній науці ще не склалося єдине розуміння сутності

поняття самостійності. У сучасному тлумачному психологічному словнику самостійність пов'язується «з активною роботою думки, почуттів і волі. З одного боку, цей зв'язок спрямований на розвиток розумових і емоційно-вольових процесів як необхідної передумови самостійних суджень і дій, що складаються в процесі самостійної діяльності, зміцнюють і формують здатність не лише свідомо виконувати мотивовані дії, але й домагатись успішного виконання прийнятих рішень усупереч можливим труднощам» [76, с. 449].

У психологічній енциклопедії самостійність тлумачиться як «вольова якість особистості, що характеризується двома чинниками: сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що з'являються в процесі діяльності» [67, с. 387].

Отже, із визначень, які подаються в різних словниках, ми розглядаємо самостійність як процес, який формує особистість, здатну поставити перед собою цілі, самостійно знайти шляхи вирішення й реалізувати їх, незважаючи на зовнішні впливи.

Сучасні психологи Т. Піроженко, О. Савенков розглядають самостійність як одну із рис поведінки. На думку О. Савенкова, «самостійність – це особистісна якість, яка передбачає незалежність суджень і дій, здатність самому, без допомоги й підказок інших, реалізувати важливі рішення: відповідальність за свої вчинки й наслідки; внутрішня впевненість у тому, що така поведінка є можливою і правильною» [71]. Самостійна особистість завжди спирається на свої знання і досвід, не допускає тиску з боку інших, усвідомлює свої мотиви дій і поведінки, наголошували науковці Д. Дубравська і С. Рубінштейн [49]. Науковці розкривають сутність самостійності через формування «поля свободи» особистості, що спрямовує на розвиток потреб і навичок самостійності, які включають прагнення до самостійних роздумів, оцінок та переживань, самостійної праці.

Як інтегральну якість розвитку дитини дошкільного віку розглядає виховання самостійності науковець О. Кононко, зазначаючи, що самостійність

тракується з трьох позицій: «як інтегральна форма активності дошкільника, як базова якість особистості, як загальне уміння, складовими якого є часткові уміння (відповідально самовизначатися, приймати самостійні рішення, здійснювати власний вибір; діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише в разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовувати; виявляти творчу ініціативу, креативність; поєднувати критичність із самокритичністю» [41].

У дослідженнях науковців О. Зиміної, В. Маршицької самостійність розглядається і як особистісна якість, і як спосіб діяльності, та включає такі компоненти: мотив, мета, спосіб діяльності. Як зазначає В. Маршицька, передумови розвитку самостійності складаються в ранньому віці, однак, лише починаючи з дошкільного віку, вона набуває системної будови і може розглядатися як особистісна якість, а не просто як епізодична характеристика дитячої поведінки [54, с. 240].

Отже, дослідження науковців дозволили дійти висновку, що самостійність – це інтегральна якість особистості, яка здатна до самостійного вирішення проблем, прийняття рішень, оцінок і переживань, використовуючи набутий досвід і знання в різних видах діяльності.

Таким чином, аналіз педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що в педагогічній науці ще не склалося єдине розуміння сутності поняття. Самостійність розглядається педагогами в різних аспектах: як характеристика особистості, як дія і як метод. Часто «самостійність» замінюється синонімом «самостійна робота», що більш характерно у процесі навчання [22; 70].

Самостійність як метод самостійної роботи учнів постійно в центрі уваги дидактів і психологів, які проводять дослідження з різних аспектів розвиваючого навчання, вживаючи термін «самостійна робота». Доведено, що самостійна робота відіграє велику роль у формуванні і розвитку навчальних умінь, вихованні волі, пізнавального інтересу, навичок колективної праці. У ній виявляється індивідуальність кожного учня, формується їхній інтелект і характер. Усе це сприяє засвоєнню глибоких і міцних знань.

Педагог П. Підкасистий, який займався дослідженням цієї проблеми, у своїх працях: «Самостійна діяльність учнів», «Самостійно-пізнавальна діяльність учнів у навчанні» детально розглядає самостійну роботу від початку її створення і до сучасного її застосування і надає їй великого значення як діяльності, зазначаючи, що її розвиток повинен починатися з раннього віку [61].

Л. Жарова досліджувала проблему самостійної роботи, як ефективний вид діяльності учнів, який забезпечує їх потреби. «Стати самостійним – об'єктивна необхідність і природна потреба дитини», – вказувала науковець [58]. Досліджуючи проблему виховання самостійності, науковець О. Савченко подає класифікацію самостійних робіт, визначаючи самостійну роботу як метод навчання. Вона приділяє особливу увагу цій проблемі, зазначаючи: «Активний характер навчання є надійною основою розвитку пізнавальної самостійності» [70].

Ми вважаємо, що поняття самостійна робота більш характерне для використання у навчальному процесі, а самостійність – це формування особистості, тому її, на нашу думку, слід уживати у виховному процесі.

Самостійність наділяє особистість ознакою «самостійний», тобто такий, який здійснює щось своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва; позбавлений сторонніх впливів; оригінальний» [18].

Отже, на основі аналізу першоджерел можемо узагальнити, що самостійність – вольова якість особистості, яка характеризується сукупністю знань, умінь і навичок; відповідальним ставленням до різних видів діяльності, вмінням ставити перед собою цілі, самостійно знаходити шляхи їх досягнення.

1.2. Особливості виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Особливості розвитку самостійності дітей дошкільного віку були предметом дослідження багатьох науковців. Вихованню самостійності дітей дошкільного віку присвятила свою філософську концепцію виховання, в основі якої лежить принцип «Допоможи мені це зробити самому», М. Монтесорі. Вона зазначала, що «цінність людини не в тому, як її виховали, а в тому, як вона себе виховує, і цього слід учитися змалку» [63, с. 108].

Психологи З. Власова, З. Гуріна, М. Лісіна визнають, що головним чинником ефективності педагогічних зусиль у вихованні самостійності особистості є врахування закономірностей психічного розвитку дитини. Як зазначав відомий психолог Л. Виготський, самостійність набуває нових форм та змісту на кожному віковому етапі, але найбільш оптимальним періодом для виховання самостійності є старший дошкільний вік [20; 26].

Психологи відмічають, що основи багатьох психічних якостей особистості закладаються саме в старшому дошкільному віці, адже діти 5-6 років відрізняються пластичністю і вразливістю психіки, готовністю сприймати і наслідувати, надзвичайною природною допитливістю і емоційністю, здатністю випробовувати себе у різних видах діяльності. У старшому дошкільному віці розвиваються основні компоненти вольових дій: дитина спроможна поставити мету, спланувати роботу і виконати її, виявити деякі вольові зусилля з метою подолання труднощів, оцінити результат [33].

Психологи В. Давидов, О. Запорожець, В. Котирло підкреслюють можливість формування в дітей старшого дошкільного віку уявлень і найпростіших понять, вказують на наявність здатності до узагальнення і класифікації, у них розвивається потреба бути самостійним у своїх діях [33].

Самовиховання дітей дошкільного віку в психологічній сфері полягає в самоконтролі за своєю діяльністю, недоліками і вадами її. За цим коротким

визначенням стоїть величезна кількість умінь і навичок: організаційних, загально-мовленнєвих, пізнавальних, контрольних-оцінних, що їх має набути дитина 5-6 років. Щоб працювати самостійно, дитина старшого дошкільного віку повинна вміти: організувати свою роботу, здійснювати її як найекономніше й раціональніше, перевіряти якість зробленого.

Розглядаючи дошкільний вік як період само цінного розвитку особистості, вчені окреслюють цілісність процесу розвитку дитини, сутність якого полягає в розвитку самою дитиною власної природи, самоусвідомлення себе як особистості, самозбагачення різними формами і способами діяльності. Як зазначають науковці І. Бех, В. Мухіна, О. Кононко для дітей старшого дошкільного віку характерним є створення самообразу «Я», який діти пов'язують з успіхами чи невдачами у різних видах діяльності. В результаті чого формується самоповага, що характеризується позитивним ставленням дитини до себе, усвідомлення своїх чеснот (старанність, наполегливість, зосередженість на результатах діяльності. У старшому дошкільному віці діти повністю задовольняються своєю славою бути першими у всьому: читанні віршів, малюванні, розповіді, грі. Перед дитиною стоїть вибір: задовольнитися тим, що є «як усі» чи впевнено йти до перемоги. Таким чином, як зазначає О. Семенов, дитина роздвоюється на два «Я»: Я-реальне і Я-уявне (творче) [6; 40; 72].

У дітей старшого дошкільного віку найчастіше вже сформоване позитивне ставлення до себе, упевненість в своїх діях. Організуючи спільні ігри, діти можуть самостійно домовлятися про розподіл ролей, умови і правила гри. Часто буває так, що самостійні рішення або дії дитини призводять до невдач, що може спричинити багато неприємностей у вихованні самостійності, породжує пасивність, невпевненість у своїх діях. Тут потрібна вчасна допомога дорослих, щоб діти пересвідчилися, що їх самостійність цінується і приймається. К. Ушинський говорив про те, що «вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні

підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень» [3].

Звідси можна зробити висновок, що дитині треба давати право вибору бути самим собою. Шлях, який веде дитину до гармонії з оточуючими, коли дитина ставить запитання «Хто Я?» і бачить відповідь у діях батьків, педагогів, у їхньому ставленні до дитини, сприяє здатності дитини розвивати свій потенціал, займатися улюбленою справою, яка дає задоволення можливість пізнавати саму себе. «Пізнай себе» – давній лозунг освіти, спрямований на максимальний розвиток самостійності особистості, розуміння самого себе, своєї ролі у сім'ї, групі, серед колективу однолітків актуальний і сьогодні Про це писав К. Ушинський: «Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки, – не передають так ясно і точно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття; в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а весь зміст нашої душі, її будови. В думках наших ми можемо самі себе ввести в оману, але почуття скажуть нам, що ми не такі, якими ми б хотіли бути, а такі, якими ми є насправді» [75].

Сприяє цьому розвиток критичного мислення дитини. Критичне мислення як складний соціально-психологічний феномен, – це здатність людини до самостійної оцінки явищ навколишньої дійсності, думок і тверджень інших людей, вміння бачити їхні позитивні і негативні сторони; а також прагнення до кращого, більш оптимального розв'язання проблем, стереотипів, традицій [25].

Виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку можна вважати успішним, якщо у дитини сформована «адекватна світоглядна позиція-її реалістичні уявлення про самого себе – своє фізичне (зовнішність, організм, практичні вміння, наміри, плани, інтереси) та соціальне «Я» (соціально-моральні якості, вміння спілкуватися, розв'язувати конфлікти, ставити себе на місце іншого, поводитися совісно, орієнтуватися в своїх правах та обов'язках, визначати власний статус у колі однолітків) [40].

Виховання самостійності, як зазначає науковець С. Ладивір, полягає в організації та інтегруванні людиною свого внутрішнього світу. Це – шлях до себе, шлях самопізнання, рефлексії власного досвіду. Весь цей процес пов'язаний із самоусвідомленням та вольовим дозріванням, а саме: ціннісним ставленням до себе, ціннісними орієнтаціями, духовністю» [48]. Ця гармонійність, на думку С. Ладивір, відображається в трьох складниках: когнітивний (знання, правила, нормативи, уявлення про свої риси та вміння); емоційно-ціннісний (система почуттів, пов'язаних з власними станами, потребами, самооцінкою, особистісним сенсом); поведінково-діяльнісний (готовність діяти певним чином, здатність регулювати власну поведінку, аналізувати ситуацію та особисті цінності) [48]. Кожен з цих складників є особливо важливим для становлення «Я» особистості.

Отже, показником самостійності є компетентність дитини щодо себе. Така дитина:

- оптимістично ставиться до своїх можливостей, покладається на власні сили; намагається самостійно розв'язувати власні проблеми, звертається за допомогою лише в разі необхідності;

- цікавиться собою: спостерігає, аналізує свої дії, вчинки; має позитивний «Я» образ, радіє своєму існуванню, вважає себе хорошою людиною;

- постійно знаходить час для себе, для самовдосконалення; відстоює власну гідність, не допускаючи образ в свою сторону, приниження; прагне до самовдосконалення, постійно працює над собою, докладає зусиль, щоб стати кращою;

- має свої амбіції: прагне визнання своїх чеснот авторитетними людьми; диференційовано ставиться до людей, що її оточують, уникає небажаних контактів [40].

Другою особливістю, яка взаємопов'язана з усіма компонентами психічного розвитку, як зазначають науковці О. Денисюк, З. Гуріна, Т. Гуськова, З. Власова, є пізнавальна самостійність, яка у дошкільному віці проявляється в формі пізнавального інтересу. Як зазначає у своїх працях

Л. Жарова, найбільш характерними і специфічними для самостійної діяльності є мотиви самоконтролю і самостійності, що виявляються насамперед у бажанні виконати завдання без сторонньої допомоги, задовольнити свої пізнавальні потреби, затвердити свою індивідуальність. Дослідники називають дошкільний вік періодом «голоду фактів», коли інтерес спочатку розвивається до конкретних предметів, їх виокремлення з-поміж інших, а потім – до встановлення зв'язків і відношень у навколишній дійсності [58]. Ще у свій час Ф. Фребель наголошував, що самостійність дитини розвивається у пізнанні. Спочатку цей шлях проходить від вияву емоційного відгуку до навколишнього і виділення зовнішніх якостей предметів до пізнання внутрішніх зв'язків і відношень, до самостійної постановки пізнавальних задач і перших спроб розв'язати їх за допомогою спостережень, дослідів, роздумів. Пізнавальний мотив зміцнюється в самостійній діяльності новими досягненнями, прагненнями отримати якісний результат [70].

Науковці Н. Бібік, О. Савченко, стверджують, що пізнавальний інтерес виникає лише в процесі діяльності. Для дітей старшого дошкільного віку характерно проявляти увагу до різних видів діяльності [11].

Потреба в діяльності, яку досліджували науковці Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло, є наступною особливістю психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку, а завданням батьків і вихователя є перетворити цю потребу у найважливішу якість особистості. На їхню думку в активній діяльності дитина не тільки перетворює дії інших, а й володіє власними діями, самостійно виконує доступні за віком завдання (елементарне самообслуговування, предметна діяльність). Як зауважує психолог О. Леонт'єв, характеризуючи психічний розвиток дитини, ми, відповідно, «повинні розпочинати з аналізу її діяльності, оскільки ця діяльність базується на конкретних умовах життя» [14, с. 10].

Як зазначають психологи Д. Ельконін, О. Леонт'єв, процес і результат діяльності дитини залежить від того, на що вона була спрямована й заради чого була розпочата [71].

На думку науковців, для дітей цього вікового періоду характерно розвиток мотиваційної сфери до діяльності. Головним є задоволення потреб від своєї діяльності, одержання цікавого результату. Мотиваційний компонент має на меті пробудити і закріпити в дітей позитивні емоції у процесі комплексної діяльності, викликати інтерес, допитливість, бажання до самостійного розмірковування і як наслідок – сформувати стійке прагнення до продуктивної діяльності [4; 47].

Серед продуктивних видів діяльності, в програмі «Я у світі» належне місце відводиться таким, у яких дитина здатна до самовираження і самореалізації (конструювання, ліплення, художня праця, малювання, співи тощо). Дитина 5-6 років тяжіє до двох видів діяльності: ігрової і навчальної [5]. Для дітей шестирічного віку ігрова діяльність має велике значення, бо є найбільш доступною формою діяльності, яка розкриває можливості всебічного розвитку особистості: самоствердження, нові відносини, набуття позитивних якостей, ігровий досвід, розвиток лідерства. Щоб перемогти, кожна дитина повинна вірити в свої сили й позитивне майбутнє (грати, щоб вигравати).

Однією з актуальних вікових потреб дітей старшого дошкільного віку є прагнення до пізнання дійсності і виявлення власної активності в ігровій діяльності. Це зумовлює необхідність посилення уваги до педагогічної організації ігрової діяльності дітей цієї вікової категорії. Через гру педагоги забезпечують такі необхідні для справжньої гри якості, як само ініціативність, добровільність, спонтанність, активне мовне спілкування. Своєрідність цієї особливості полягає в тому, що нерозвинені пізнавальні можливості у навчанні дітей цього віку підкріплюються позитивними ігровими мотивами, потребою емоційного контакту з оточуючими, здебільшого за підтримки дорослого. Можна стверджувати: чим сильніше розвинена ігрова діяльність, тим виразніше прагнення дитини до пізнання світу. Таким чином, визнання науковцями провідного значення ігрової діяльності у структурі пізнавальних завдань, увага до широкого використання ігрового середовища дають змогу дітям проявляти усі форми соціальної та пізнавальної активності. Як зазначає науковець

Т. Піроженко, ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з довкіллям, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння дитиною культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості [60, с.7].

Тож проблема розвитку пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності знайшла певне відображення в діючих програмах, підручниках, методичних посібниках, досвіді вихователів, які творчо працюють.

Однією із особливостей розвитку самостійності дітей є здатність до вільного вибору, яку пов'язують із саморозвитком, самотворчістю. В основі вибору дитини старшого дошкільного віку завжди лежить ігрова діяльність. Дітям властиве прагнення брати на себе роль «дорослого», – в цьому й проявляється їхнє бажання самостійності. Граючи, вони намагаються принести у гру те, що спостерігають у навколишньому житті. Обумовлені грою зміни в психіці дитини, за дослідженнями науковців Л. Виготського, А. Леонтьєва, настільки істотні, що вони визначають гру як провідну діяльність у дошкільному періоді. Розуміючи це, дорослі повинні стати «більш дорослими» за дитину, але не забороняти прагненню до вільного вибору. За таких умов дитина органічно дорослішає зі старшими, будучи з ними в гармонійних відносинах. Доктор психології І. Біла вказувала, що «блокуючи з дитинства волю, активність, ростимо пасивних, безініціативних, інертних людей» і зазначає далі: «Вихід із цього лабіринту тільки один – гра» [12, с. 17].

Отже, самостійні дії виникають з потреб, з прагнення до діяльності.

Науковець Г. Григоренко, досліджуючи форми розвитку самостійності дитини, наголошує на важливості комунікативної самостійності дітей старшого дошкільного віку. Розвиток комунікативної самостійності дитини у період старшого дошкільного віку супроводжується потребою спілкування з дорослими, виконання спільних дій, потребою співучасті в житті дорослих. Дитина набуває особистого досвіду життя у комунікації з однолітками, батьками і вихователями. Саме в цей період важливо допомогти дитині

осмислити власні дії, усвідомити свої особливості та якості характеру, сприймати себе як самостійну особистість [24].

Здатність швидко діяти в нових соціальних умовах залежить від комунікативних умінь і навичок дітей старшого дошкільного віку, достатній рівень яких дає дитині змогу бути впевненою у собі, самореалізуватися. Протягом усього дошкільного дитинства в дітей розвивається потреба спілкування з дорослим, включення у різні види діяльності з дорослими, що сприяє, на думку Т. Поніманської, внутрішній взаємодії цих двох людей, «що існують в одній дитині і є процесом саморуху розвитку» [64, с. 6].

Наступною особливістю виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку є вміння підпорядковувати свої дії законам і правилам гри.

Психологи Л. Виготський, Д. Ельконін та О. Запорожець вбачають виховання основ самостійності дітей старшого дошкільного віку в підпорядкуванні соціально прийнятним нормам та правилам. На поведінковому аспекті формування самостійності наголошували науковці, розглядаючи самостійність як прояв чітко сформованих дій і дотримання алгоритму їх виконання [54]. Моральність самостійності, проявляється коли дитина свідомо розуміє, що чинить правильно в певній ситуації, а не за тим, вигідно їй це чи ні; будує взаємовідносини з однолітками за принципами моралі; виявляє критичність у різних життєвих ситуаціях, спираючись на морально-етичні цінності суспільства [26].

Таким чином, результати досліджень психолого-педагогічних особливостей дітей старшого дошкільного віку дали змогу визначити основну передумову самостійної діяльності їх – вміння свідомо підпорядковувати свої дії правилу, яке узагальнено визначає спосіб діяльності – вміння слухати і чути дорослого, працювати за його вказівками, здатність відокремлювати свої дії від дій інших, здійснювати самоконтроль [70, с. 62].

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку засвідчує, що особливості ефективності її розв'язання залежать від організації різних видів діяльності,

серед яких пріоритетними в старшому дошкільному віці є: комунікативна, пізнавальна, ігрова, з урахуванням закономірностей психічного розвитку дитини: пізнавальна самостійність, самоусвідомлення себе як особистості, потреба в різних видах діяльності, вміння підпорядковувати свої дії законам і правилам гри, потреба в спілкуванні. Як з'ясовано, самостійна діяльність дітей старшого дошкільного віку є відбитком тих вражень, знань, умінь і навичок, які були отримані під умілим керівництвом дорослих в спеціально організованих формах роботи.

1.3. Обґрунтування педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

У державних документах останніх років особистісний розвиток дитини, її фізичне, психічне та духовне здоров'я заявлені як найголовніші цінності. У них підкреслено, що в закладах дошкільної освіти потрібно створити умови для повноцінного проживання дитиною свого життя у взаємодії з іншими, її особистісного самовизначення в різних видах дитячої діяльності, що дасть можливість дитині набути життєвого досвіду, життєвої компетентності. Базова програма розвитку дітей дошкільного віку передбачає створення таких умов, які спонукали б кожную дитину до максимального прояву самостійності, реалізації своїх бажань і задумів. Ступінь формування самостійності дитини залежить від багатьох чинників, основними серед яких є: потреба в самостійній діяльності; відповідність діяльності віковим можливостям, доступність за формою і змістом; сформованість комунікативних умінь і навичок дітей; обсяг знань про явища навколишньої дійсності; правильний вибір методів і правил гри, взаємодія з дорослими.

Щоб не стримувати природного прагнення дітей старшого дошкільного віку до самостійності, дорослі мають забезпечити такі умови, коли дитина

виховується вільною, але з повагою до рідного краю, до оточуючих, з почуттям відповідальності за свою діяльність; тобто, виховується на засадах індивідуального підходу, але підготовленою до життя серед людей. Гіперопіка над дітьми породжує їхню надмірну залежність від дорослих, формує бездіяльних, безініціативних, безвільних людей.

В енциклопедичному словнику «умова» тлумачиться як комплекс аспектів, що мають вплив на щось або когось, що «створюють оточення, в якому щось відбувається» [36, с. 532].

Під час визначення педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку ми спиралися на визначені особливості самостійного виховання дітей 5-6 річного віку в ігровій діяльності та на дослідження науковців, які досліджували педагогічні умови розвитку самостійності дітей дошкільного віку [19].

Це уможливило виокремлення таких *педагогічних умов*:

- наявність знань і умінь для здійснення ігрової діяльності;
- урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності;
- створення розвивального ігрового середовища;
- уміле керівництво вихованням самостійності дітей в ігровій діяльності з боку педагогів та батьків.

Для здійснення ігрової діяльності (*перша педагогічна умова*) діти повинні мати певний запас знань і розуміти, що саме у грі розвивається пізнавальний інтерес дітей. І навпаки, озброєння дітей старшого дошкільного віку системою знань, умінь і навичок про предметне і соціальне довкілля відбувається різними методами і прийомами, серед яких особлива роль відводиться грі.

Освітня функція гри полягає в тому, що гра тісно пов'язана з навчанням, оскільки в ній відбувається важливий процес набуття знань, який активізує розумові здібності дитини, її увагу, уяву, пам'ять. За допомогою ігор вихователь привчає дітей самостійно мислити, використовувати отримані знання у відповідності з поставленими завданнями. Активність дитячого мислення сприяє набуттю нових знань.

Отже, активний характер навчання і виховання є надійною основою розвитку пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку. Це ще більше підносить важливість проблеми глибини і міцності тих знань, умінь і навичок, які формуються в закладах дошкільної освіти і є основою подальших успіхів дитини в навчанні. Від того, які були закладені знання в дитину, залежить її майбутнє. Науковець А. Бондаренко зазначає, що саме ігри, спрямовані на «розвиток захоплюючої розумової діяльності, самостійності і активності мислення дитини» [15].

Психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що в дошкільному віці пізнавальний інтерес проявляється як прагнення дитини проникати у все різноманіття навколишнього світу, відображати у свідомості причинно-наслідкові зв'язки і відносини, закономірності [20; 38].

Як зазначено в Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні, гра є засобом виховання і навчання, виконуючи головну функцію – «творча інтеріоризація дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища» [42]. За своєю суттю гра є природною пізнавальною діяльністю дитини. Вона спирається на ті ж пізнавальні процеси, що й навчально-пізнавальна діяльність. Підкреслюючи значення ігор, італійський педагог Д. Колоцца зазначав: «Під час гри дитина діяльна у всіх відношеннях – у вчинках, як і судженнях і умовисновках, про те, що вона робить, і джерелом її думки є власна особиста вільна діяльність. Це можна сказати майже про всі ігри...» [14, с. 42].

Якщо говорити про значення гри в самостійному вихованні дошкільника, то не можна відкидати роль дидактичних ігор. Дидактична гра – це навчальна гра, яка використовується в навчально-виховному процесі для закріплення і уточнення знань дітей у закладах дошкільної освіти. На роль дидактичної гри в процесі навчання і виховання дітей дошкільного віку вказували Н. Аксаріна, А. Бондаренко, Т. Ляміна, О. Сорокіна, Є. Тихеева.

Мета використання дидактичних ігор – бачити ціль і засоби її досягнення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в певних явищах,

подіях, творах мистецтва тощо. Це ігри, які пропонують дорослі (батьки, вихователі), чітко окреслюючи мету, зміст і правила гри, яка здійснюється під їхнім керівництвом.

У старшому дошкільному віці за допомогою дидактичних ігор можна вчити дітей групувати предмети за названими ознаками (за кольором, формою, способом використання), порівняти предмети за однією або декількома ознаками, класифікувати їх зображення на картинках. Доцільними будуть такі ігри «Угадай предмет» (дитина відгадує назву предмета за описаними ознаками); «Відгадай предмет за висотою, довжиною, або шириною», «Вгадай, де сховалася іграшка». Такі ігри включають дітей в активний ігровий процес, вчать дітей орієнтуватися в просторі, пояснювати хід дій товаришам, слухати і аналізувати відповіді одногрупників, підводять до самостійного висновку.

Проте не можна заперечувати роль дидактичних ігор у самостійному вихованні дітей. Дидактична гра як самостійна ігрова діяльність здійснюється тільки в процесі усвідомлення дітьми цієї діяльності. Те, що ці ігри вимагають від кожної дитини тільки її знань, умінь і навичок, якими вона оволоділа в дошкільний період дитинства, уже свідчить про прояв самостійності, адже кожна дитина пробує проявити їх у дидактичній грі. По-друге, оволодіваючи правилами і нормами гри, які раніше пропонували дорослі, діти часто стають організаторами цих ігор на прогулянці, під час відпочинку, вдома з однолітками чи рідними.

У словесних іграх дитина вирішує самостійно різноманітні мислинневі завдання: відгадує предмети за описом, самостійно описує їх за ознаками схожості чи відмінності, групує предмети за формою, кольором, розміром, висловлює свої судження і припущення, складає розповіді різного жанру.

Такими є ігри з картинками, ігри-лото, логічні квадрати, ігри-умовисновки: «Хто де живе?», «Що літає?», «Що де росте?». Досить поширеними і улюбленими для дітей старшого дошкільного віку є настільні ігри, які проводяться за певними правилами, але вимагають від дітей проявів самостійності: організованості, зосередженості, умінь аналізувати,

узагальнювати. Такими є ігри: «Бізнес-гра», «Футбол». На заняттях з дітьми старшого дошкільного віку доцільно використовувати такі дидактичні ігри, які не потребують від вихователя багато часу на приготування і організацію, і передбачають участь в грі більшості дітей групи, розуміння змісту, зосередження доцільної уваги

Величезні можливості для виховання у дітей самостійності мають ігри під час екскурсій у природу. Вони не тільки привертають увагу дітей до різноманітності і краси довкілля, але сприяють розвитку уміння помічати істотні ознаки рослинного і тваринного світу, спонукають дітей до активного емоційного сприйняття. Ігри з природнім предметним матеріалом допомагають дітям розвивати індивідуальні аналізатори смаку, запаху, дотику; розвивають вміння знаходити частину від цілого і ціле за частиною; групувати предмети за різними ознаками; описувати предмети і знаходити їх за описом. Чим більший вибір ігор, тим легше розкрити індивідуальні можливості та обдарування кожної дитини і створити умови для розвитку її самостійності, адже кожен вид ігор має притаманні йому якості і виховний вплив на дитину. Для дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати ігри на класифікацію: за видами, матеріалами, фізичними якостями, принципом дії тощо; ігри на побудову логічної послідовності за планом, сюжетом, початком чи кінцем, частинами доби тощо. В іграх для дітей старшого дошкільного віку переважають цікаві теми з відомостей про рослини, тварин, з досягнень науки, техніки, з сюжетів кіно і книжок.

Формуванню першооснов пізнавальної самостійності, сприяють конструктивні ігри, ігри-інсценізації, які спонукають дітей до самостійного пошуку розв'язання завдань, пошуку свого варіанту, використання власного досвіду, творчого ставлення [11].

У систему дидактичних ігор доцільно включати такі:

- 1) ігри на формування розумових операцій (аналіз, класифікація, порівняння, узагальнення);
- 2) на відновлення, доповнення цілого;

- 3) на «виключення» зайвого;
- 4) ігри-інсценізації;
- 5) ігри-конструювання;
- 6) рольові ігри з елементами сюжету.

Отже, обов'язковою умовою є те, щоб гра була цікавою, щоб діти мали певні знання, якими оперуватимуть у грі, щоб володіли способами дій у розв'язанні завдань гри, щоб виконували всі дії з інтересом і задоволенням.

Другою педагогічною умовою виховання самостійності є урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності. Науковці рекомендують залучати дітей старшого дошкільного віку до ознайомлення з різними видами діяльності засобами художньо-мистецьких ігор, які впливають не тільки на духовне виховання особистості, а й акумулюють власну активність дитини, активізують психічні процеси. Науковець С. Рубінштейн пов'язував гру дитини з працею, вважаючи, що «гра є породженням діяльності, через яку людина перетворює дійсність і змінює світ [14, с.14].

На активну участь дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності вказували науковці Н. Гавриш, О. Кононко, які, зокрема, наголошували на мовленнєвому розвитку. Сучасні психологічні дослідження дітей дошкільного віку свідчать про те, що в ігровій діяльності виразно проявляється комунікативна активність дитини. Дитина має особливу потребу в спілкуванні, завжди шукає кому можна виговоритися, поділитися враженнями, отримати емоційні оцінки.

Сприятиме мовленнєвому розвитку дітей, як засобу самореалізації, самопізнання, самоуправління, мовленнєво-ігрова діяльність, яка спрямована на розвиток зв'язного мовлення, формування комунікативних умінь. Саме мовленнєво-ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування, досягаючи максимально можливого рівня самоуправління [14, с. 23].

В іграх виникає потреба в контекстному, монологічному мовленні, в рольовій грі вдосконалюється діалогічне мовлення, звукова культура,

граматична правильність, активізується лексичний запас, що стимулює зв'язне мовлення дитини.

Залучення дітей молодшого шкільного віку до трудової діяльності як вдома, так і в групі, у формі гри сприяє формуванню самостійності, на що вказував А. Макаренко. «Трудова діяльність дітей у житті сім'ї, – зазначав він, – повинна починатися дуже рано, а саме – в грі. Дитині треба сказати, що вона відповідає за цілість іграшок, за чистоту і порядок у тому місці, де стоять іграшки і де вона грається» [56].

Дітям старшого дошкільного віку властиво виконувати посильну роботу: поливати квіти, витирати пил, прибирати робоче місце, стежити за своїм одягом і взуттям. Сьогодні в закладах дошкільної освіти широко впроваджуються ігри-проекти: «Сад на вікні», «Збережіть ялинку», «Фабрика Діда Мороза», «Секрети професій», «Вода – джерело життя» тощо. Саме виконання проекту сприяє формуванню в дітей почуття відповідальності за виконання дорученої справи, колективізму, адже діти вступають у ділові відносини між собою, самостійності, бо кожна дитина виконує самостійно частину колективної роботи. Таку роботу вихователі дошкільного закладу найчастіше організовують у формі гри. Наприклад, у групі організовано лікарню доктора «Айболіта». Всі діти мають доручення: лікарі, медсестри, аптечні працівники, няні, матері, діти-іграшки. На базі цієї «лікарні» діти вчаться «лікувати» ляльок, тваринок-іграшок, книги. Вміння вихователя методично правильно організувати такі трудові ігри, як «Нагодуй ляльку», «Одягни сестричку», «Накрій святковий стіл», сприятиме вихованню відповідальності, значимості дитини в житті колективу, особистої цінності кожного.

Ігрова діяльність дітей формується поступово: від простих дитячих ігор (дидактичних, рухливих), організацією яких займаються дорослі, до сюжетно-рольових і режисерських ігор, які вимагають самостійного втручання дітей в організацію та виконання дій. Саме творчі ігри є рушійною силою до проявів самостійності дитини, бо їх зміст, правила, ролі спонукають до самостійної комунікації у певній сфері життєдіяльності дитини. Головною ознакою творчих

ігор є уявна ситуація, яку дитина створює сама і сама розподіляє ролі в грі, де дійовими особами найчастіше вона виступає сама разом зі своїми іграшками. У творчих іграх дитина привчається думати, діючи не в реальній ситуації, яка є перед її очима, а в ситуації уявній, мислиннєвій. Граючись, дитина найчастіше озвучує те, що робить, спілкується з іграшками, однолітками. У такий спосіб у дітей розвивається логічне мислення і мовлення, що є ознакою розвитку розумової діяльності.

Такою є сюжетно-рольова гра, цінність якої в тому, що крім змісту, форми і розподілу ролей, дитина вступає в «реальні» відносини, які диктує життя. Ігровий мотив допомагає дитині реалізувати взаємини між учасниками спілкування: самостійність, відкритість, сміливість, активність. Для дітей старшого дошкільного віку характерно змінювати змістовий компонент ігрової діяльності: зміна ролей, творча перебудова сюжету, осучаснення ігрових задумів. Крім того, сюжетно-рольова гра формує у дітей вміння дотримуватись встановлених правил гри, придумувати свої, усвідомлення виконання обов'язків, планування ігрових дій.

Щоб сюжетно-рольові ігри в старшому дошкільному віці приносили перш за все задоволення і сприяли особистісному розвитку дитини, потрібно створити предметно-ігрове середовище, яке б відповідало віковим особливостям дітей. На думку А. Бурової, в цьому віці «не іграшки визначають зміст гри, а, навпаки, зміст гри визначає вибір іграшок» [17, с. 20].

Творчі ігри – це самодіяльні ігри дітей, в яких вони, самостійно задумавши певний сюжет, за власною уявою творчо його реалізують. Провідне значення творчих ігор полягає у виховному впливі на особистість дитини. Творчі ігри, які є провідними в старшому дошкільному віці, найчастіше будуються на змістовому матеріалі дитячих книжок, перегляді відеофільмів, екскурсій, ігровому середовищі. Виховний вплив творчих ігор залежить від завдань, зазначених в основних документах про дошкільну освіту, одним із яких є виховання самостійності. Діти старшого дошкільного віку тяжіють до

урізноманітнення творчих ігор: ігри-драматизації, інсценівки, театралізації, конструктивні, спортивні, рухливі, інтелектуальні.

У сучасних закладах дошкільної освіти, коли держава приділяє увагу конструкторам типу LEGO, вихователі надають особливого значення будівельним іграм, як різновиду творчих ігор. Кожна будівельна гра містить інтелектуальне завдання: «Як побудувати?». Дитина розв'язує його за допомогою різноманітних дій, спрямованих на результат. Під час роботи з такими іграми діти виявляють творчість, учаться перетворювати дійсність, як в трудовій діяльності.

Особливо діти старшого дошкільного віку тяжіють до гри-драматизації. Сюжетами таких ігор є добре відомі казки, розповіді. Театралізовані вистави. Ігри-драматизації засновані на власних діях виконавців ролей, де дитина грається сама, проявляючи свої почуття через жести, міміку, виразальні мовленнєві засоби. Ігри-драматизації психологи вважають однією з форм переходу до продуктивної (естетичної) діяльності.

Отже, за умови цілеспрямованого формування ігрових умінь дітей і опосередкованого педагогічного впливу на їх самостійний вибір гри, ігрова діяльність сприяє формуванню самостійної особистості та є важливим фактором соціалізації дітей у дошкільний період.

У психолого-педагогічній літературі відомо багато різних класифікацій ігор науковцями: Д. Ельконін (сюжетно-рольові, ігри з правилами); О. Леонтьєв (функціональні, конструктивні, ситуативні, традиційні, кордонні); К. Грос, Ф. Фребель (рухливі, розумові, сенсорні, інтелектуальні); Науковці А. Бурова, П. Лесгафт виділяють таку класифікацію ігор, що базується на самостійності і творчості дітей у грі: ігри з правилами (дидактичні та рухливі) і творчі ігри (сюжетно-рольові, театралізовані, конструктивні) за А. Буровою; імітаційні (наслідувальні) і рухливі (ігри з правилами) за П. Лесгафт. На сучасному етапі дослідники ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Бондаренко, Г. Григоренко, С. Новосьолова, Ю. Косенко та ін.) пропонують згрупувати ігри так:

- за метою і формою: навчальні, розважальні, ігри-заняття, ігри з правилами, музично-дидактичні, народні, хороводні;
- за змістом: сюжетно-рольові, ігри-драматизації, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні;
- за способом організації: групові, індивідуальні, колективні, самостійні, творчі;
- за використанням дидактичного матеріалу: ігри з предметами, картинками, лото, доміно; словесні і вербальні ігри [4; 17].

Ігрова діяльність дітей формується поступово: від простих дитячих ігор (дидактичних, рухливих), організацією яких займаються дорослі, до сюжетно-рольових і режисерських ігор, які вимагають самостійного втручання дітей в організацію та виконання дій.

Наступна умова – *забезпечення розвивального ігрового середовища, яке є стимулом до різних видів ігрової діяльності, де дитина може використати свій досвід і знання.*

Обов'язковою умовою забезпечення розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку є розвивальне середовище, яке має такі складники:

- природній;
- предметно-ігровий;
- соціальний;
- власного «Я» дитини.

Тільки за умови грамотної організації розвивального середовища у закладах дошкільної освіти освітній процес згодом перетворюється на процес саморозвитку і самовдосконалення особистості. Науковці О. Борисова, М. Тур визначають такі вимоги до предметно-розвивального середовища, яке має бути у кожній групі закладів дошкільної освіти:

- розвивальне середовище має відповідати віковій та функціональним можливостям дітей;

– предметно-ігровий простір має бути повністю підвладний дитині, не обмежувати її діяльності, забезпечувати свободу вибору, а отже, бути динамічним, варіативним, різноманітним;

– організація середовища має сприяти орієнтаційно-пізнавальній діяльності дітей, засвоєнню ними нових знань, формуванню умінь і навичок, розвитку провідних психічних процесів;

– обов'язковим є використання національних, етнокультурних елементів для прилучення дошкільнят до духовних цінностей народу, виховання патріотичних почуттів [16].

Предметно-розвивальне ігрове середовище, яке найчастіше заповнюють різними іграми та іграшками, стимулює дітей до творчості, зосередженості уваги, до різноманітних форм мовленнєвої взаємодії дитини з іграшкою чи з однолітками. Насичення соціального середовища рухливими іграшками сприяє розвитку рухової активності дітей (підстрибування, плескання в долоні, кружляння), що допомагає формувати самостійність у діях. Велика група дидактичних ігор може проводитися залежно від предметів, природного матеріалу, іграшок, картинок, музичних інструментів, настільно-друкованих ігор, що знаходяться у дитячому куточку. Науковець В. Аванесова пропонує включати сенсорно-дидактичний матеріал (геометричні фігури, мозаїку, піраміди, башти), щоб діти могли самостійно складати, з'єднувати, нанизувати, отримуючи результат від самостійної роботи.

Найчастіше використання ігрового середовища потребують самостійні творчі ігри (сюжетно-рольові): «В бібліотеці», «На занятті», «Лікарня», «Магазин», «Ляльки на конкурсі краси».

Предметно-розвивальне ігрове середовище для дітей старшого дошкільного віку потрібно забезпечити матеріалами для проведення театралізованих ігор, які вимагають створення реквізиту (малювання декорацій, виготовлення необхідних атрибутів), вибір лялькових персонажів, підбір музичних інструментів для музичного оформлення, створення костюмів.

Природне розвивальне середовище сприяє розумінню дітьми об'єктів навколишньої дійсності, явищ природи, розкриває причинно-наслідкові зв'язки в докiллi. Розумiючи це, дiти вiдчувають себе частинкою цього свiту, впевненiсть у своїй значимостi i корисностi, що формує їх природоцiльну поведiнку. В закладах дошкiльної освiти, за творами В. Сухомлинського розроблена тематика занять – милування природою. Василь Олександрович писав: «Дитина за своєю природою – допитливий дослiдник, вiдкривач свiту, тож нехай перед нею вiдкривається чудовий свiт в живих фарбах, яскравих i тремтливих звуках, у казцi, грi, творчостi, красi» [47]. Не можна вiдкидати роль природного середовища в iгровiй дiяльностi дiтей старшого дошкiльного вiку. На природi можна органiзувати iгри-конкурси (створити панно iз листя, шишок, квітiв), iгри змагання (iгровi естафети); iгри на пiску «Оживи казку», «Побудуй автотрасу» тощо. В таких iграх для дiтей характерно проявити себе, свою фантазiю i здiбностi. Улюбленою грою для дiтей взимку є будiвництво снiгових фортець, битва снiжками. У нiй проявляється кмiтливiсть, активнiсть, вибiр способу дiй, що так важливо для виховання самостiйностi.

Як стверджує науковець Г. Пантелеєва, для проведення самостiйних занять дiтям необхідно мати куточок, де у вiльному доступi буде папiр рiзних видiв, засоби для вирiзання, склеювання, лiплення, малювання тощо. Для дiтей старшого дошкiльного вiку звичайним є прагнення до усамiтнення [71]. Якщо дитина має свiй iгровий куточок вдома, може не соромлячись пограти в iгровому куточку групи, це не повинно хвилювати батькiв та вихователiв. Адже для дiтей старшого дошкiльного вiку характерним є такий прояв самостiйностi, коли, усамiтнюючись, дiти пробують свої сили без втручання дорослих, хочуть побути один на один з улюбленою iграшкою, виступити в ролi режисера чи спробувати ролi рiзних дiйових осiб, розмовляючи з iграшками. За такими дiями дiтей вихователi i батьки повиннi спостерiгати, щоб потiм реалiзувати дитину у правильному виборi ролi.

Четвертою педагогiчною умовою є умiле керiвництво вихователiв та батькiв вихованням самостiйностi дiтей в процесi iгрової дiяльностi.

Для нормального розвитку дитині необхідна впевненість в людях, що її оточують; у надійності батьків і друзів. Завдяки цьому дитина відчуває себе захищеною, її внутрішній світ перебуває в гармонії із зовнішнім. Важливою умовою розвитку самостійності в грі є позиція вихователя, який своїми діями допомагає дітям в організації, спрямовує їх на самостійне вирішення проблем та конфліктів, враховує думки учасників гри. Проте коли вихователь «прямо втручається в ігрову діяльність дітей, природні зв'язки дітей викривлюються і виховний вплив гри на кожную особистість знижується» [71].

Як зазначав К. Ушинський, вихователь ніколи не повинен забувати, що він виховує «вільну, самостійну людину, яка б з часом керувала б своїм розумом і совістю та мала достатньо енергії для того, щоб виконувати вимоги і взагалі досягати того, чого прагне. Для цього потрібно розглядати особистість дитини не лише як елемент навчального процесу, а як самостійне педагогічне явище» [75, с. 93]. Довірливі стосунки між дітьми і вихователем сприяють розвитку у дітей уяви та фантазії, формуванню вміння домовлятися один з одним, враховувати думку іншого, створювати власні сюжети. Вихователі можуть скеровувати дітей до вибору сюжету, адже здебільшого діти грають ту роль, яка їх бентежить від побаченого, почутого; подобається (герой твору, кінофільму); або навіть вони прагнуть бути схожою (на вихователя, маму, тата, старшого товариша). Часто вихователі самі придумують сюжет гри, розподіляють ролі, обмежують гру в часі, що викликає у дітей незадоволення грою, сприяє розвитку невпевненості, пасивності.

Отже, важливою умовою емоційного комфорту дітей під час занять, розвитку їхньої самостійності є особистісно-орієнтоване спілкування з вихователем, яке ґрунтується на довірі, підтримці, взаємоповазі, на що неодноразово звертав увагу відомий педагог Ш. Амонашвілі. Використовувані ним прийоми – відповіді на вушко, запитання і ситуації, потисни руку – дають змогу дитині самостверджуватися, виявити особисте ставлення до того, що її хвилювало. На думку педагога-новатора, істинно гуманною є така педагогіка, яка здатна залучати дитину до створення самої себе [63, с. 153].

Для дошкільника дуже важливим є взаємозв'язок з вихователем, як особистістю, рівноцінною самій дитині. Дошкільники прагнуть в усьому наслідувати вихователя, який має бути для дитини прикладом соціальної поведінки, своєрідним моральним еталоном. За словами В. Сухомлинського: «Виховання – це багатогранний процес постійного духовного збагачення та оновлення – і тих, хто виховується, і тих, хто виховує. Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати певною мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас, як на людину, що випадково проникла за брами їхнього казкового світу, як на вартового, що охороняє цей світ і якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу» [74].

Вплив батьків і родини на формування самостійності особистості досліджували науковці Н. Авдєєва, Л. Божович, Н. Гавриш, Д. Ельконін, О. Запорожець. Існує теза про те, що передумови успіху чи неуспіху дитини формуються саме в сім'ї, хоч батьки не завжди правильно це розцінюють. Адже дитина завжди хоче брати приклад з вихователя, своїх батьків, членів родини. Дитина в дорослому бачить саму себе. Відомий психолог Д. Ельконін наголошував, що дитина втілює в собі дві людини (Вона і Дорослий), зауважуючи при цьому на ролі дорослого у формуванні дитини як особистості, який створює унікальні можливості для розвитку дітей цього віку засобами ігрової діяльності [69].

Для дітей старшого дошкільного віку базовою підставою розвитку самостійності є свідомість та ступінь освоєння дитиною довільної регуляції психічних процесів. Часто батьки і педагоги ігнорують той рівень розвитку дитини, на якому перебуває її психіка. У виховному процесі часто потреба дитини у природній активності гальмується дорослими, що різко знижує прагнення дитини до самоактивності. Для дитини дошкільного віку оцінка дорослого дуже важлива. У дітей старшого дошкільного віку самооцінка є зазвичай завищеною, тому так важливо дорослим правильно оцінювати діяльність кожної дитини. Як зазначають психологи на фоні залежності від

оцінки дорослого у дитини 5-6 років розвивається прагнення до визнання, яке відображується в прагненні отримати схвалення і похвалу, довести свою значущість [52].

Успіх у розвитку самостійності дітей дошкільного віку залежить від атмосфери, яка панує під час роботи з дітьми. Це має бути атмосфера повної довіри, в якій діти вільно висловлюють власну позицію (правильну чи неправильну, але свою). Як зазначає науковець Т. Піроженко, в процесі надмірної опіки над дитиною формування самостійності гальмується, оскільки заблоковані ситуації співучасті у створенні певних задумів, намірів, прийнятті рішень, в яких педагог і вихованець будують стосунки за принципом особистої рівності [60, с. 8].

Необережне втручання дорослого може зламати самостійність дитини, її творче спрямування. Ми розуміємо, що знання і виховання базуються на особистому досвіді. Дитина, яка відчуває надопіку в сім'ї, ніколи не має права на помилку, а значить, не розуміє, що таке помилки і як їх не допускати в житті. Таке виховання робить дитину безініціативною, не здатною робити правильний вибір. Зрозуміло, все це не сприяє формуванню позитивної Я-концепції дитини, її здорової самооцінки. Надопіка негативно позначається на розвитку особистості. Психологи виділяють два види надопіки і їх наслідки. Перша форма надопіки – потурання – часто призводить до формування демонстративних рис особистості та істеричного неврозу. Друга форма – жорстка, домінуюча – зумовлює розвиток психостенічного типу особистості, тобто людини, що постійно сумнівається, невпевнена у собі [54].

Отже, забезпечення таких умов, як

- наявність знань і умінь для здійснення ігрової діяльності;
- урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності;
- створення розвивального ігрового середовища;
- уміле керівництво вихованням самостійності дітей в ігровій діяльності

з боку педагогів та батьків, сприятиме вихованню самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних аспектів і педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності дає можливість зробити наступні висновки:

1. Охарактеризовано поняттєвий апарат дослідження, а саме «самостійність» доцільно розглядати як процес, який формує особистість, здатну поставити перед собою цілі, самостійно знайти шляхи вирішення, й реалізувати їх, незважаючи на зовнішні впливи; як інтегральну якість розвитку дитини дошкільного віку, яка здатна відповідально самовизначатися, приймати самостійні рішення, здійснювати власний вибір; діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише в разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовувати; виявляти творчу ініціативу, креативність; як вид діяльності, який забезпечує потреби дитини.

2. У ході розвідки визначено, що особливостями виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку є врахування закономірностей психічного розвитку дитини; сформованість комунікативних умінь та пізнавального інтересу. З'ясовано, що однією з актуальних вікових потреб дітей старшого дошкільного віку є прагнення до пізнання дійсності і виявлення власної активності у процесі гри.

3. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, а саме: наявність знань і умінь для здійснення ігрової діяльності; урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності; створення розвивального ігрового середовища; уміле керівництво вихованням самостійності дітей в ігровій діяльності з боку педагогів та батьків.

Таким чином, проведене теоретичне дослідження виявило нагальну потребу в експериментальній перевірці ефективності вищезазначених педагогічних умов у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Констатувальне критеріально-рівневе оцінювання виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Відповідно до мети дослідження констатувальний етап експерименту передбачав визначення рівня виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Спостереження проводилося у старшій групі «Перлинка» (експериментальна) і «Сонечко» (контрольна) Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 3 «Калинка», м. Суми, Сумської області. До експерименту було залучено 36 дітей старшого дошкільного віку і 6 вихователів.

Експериментальна перевірка рівня виховання самостійності в ігровій діяльності здійснювалася такими методами:

- 1) бесіда з вихователями, дітьми та їх батьками;
- 2) спостереження за поведінкою дітей у самостійній ігровій діяльності;
- 3) анкетування.

У бесіді та анкетуванні ми з'ясовували (Додаток Б):

– чи знають батьки і вихователі індивідуальні особливості кожної дитини своєї групи;

– чи доцільно вони організовують життєдіяльність дітей протягом дня?

Який вид діяльності переважає?

– як вони розуміють сутність поняття «самостійне виховання»?

– як визначають рівень розвитку самостійності дітей своєї групи?

- які прийоми і методи застосовують для виховання самостійності дітей?
- які ігри використовують у різних видах діяльності?
- які умови забезпечують для розвитку самостійності?

Опитування вихователів методом тестування було спрямовано на з'ясування їх ставлення до самостійного виховання дітей у процесі ігрової діяльності, їх обізнаності з питання сутності і особливостей самостійного виховання. Ми вибрали такі критерії оцінювання «виховання самостійності» вихователями:

1. Розуміння поняття самостійне виховання дошкільників.
2. Значення самостійності в розвитку особистості.
3. Методика виховання самостійності.
4. Види ігор у різних видах діяльності, що сприяють самовихованню.
5. Умови виховання самостійності.

Результати анкетування свідчать, що кожен з вихователів має своє бачення сутності самостійного виховання дітей дошкільного віку.

У визначенні поняття «виховання самостійності» більшість вихователів були однозначні – це вміння дитини самостійно виконувати поставлене завдання, без допомоги дорослих (71%). Лише 12% назвали це як якість особистості, а 17% -- визначили, що самостійне виховання полягає у вмінні цілеспрямовано, критично ставитися до виконання доручень.

Даючи відповіді на друге запитання, вихователі віддали перевагу розвитку пізнавальної активності – 54%, підготовка до школи – 11%, загальний розвиток особистості – 23%, розвиток моральних якостей – 12 %.

Відповіді на третє запитання свідчать, що вихователі володіють сучасними методами і прийомами розвитку самостійності, надаючи перевагу різного виду іграм – 68%, прикладу, наслідуванню, розв'язуванню проблемних ситуацій – 21%, і лише 9% виділили основним метод пошуку і експериментування, а 2% назвали інші методи (розповіді, наочності). Виявилося, що 80 % вихователів систематично використовують методи і засоби виховання, націлені на прояв самостійності дітей. Аналіз анкет свідчить, що у

роботі з дітьми старшого дошкільного віку вихователі найчастіше використовують ігрові технології та інтерактивні методи навчання (робота в парах, робота в малих групах, «Мікрофон»). На запитання: «Як часто використовуєте ігрові методи?» 56 % вихователів відзначили, що систематично, 49 % використовують найчастіше під час прогулянки, 53 % під час занять.

На думку вихователів самостійність виховується у всіх видах діяльності, проте перевагу вони віддали – ігровій – 71%. 18% педагогів вважають, що в основі самостійного виховання лежить трудова діяльність; 11% вбачають провідною пізнавальну діяльність.

Важливо для нас було виявити, яким педагогічним умовам вихователі надають перевагу. 76 % вихователів назвали створення предметно-розвивального середовища. На питання: яке предметно-розвивальне середовище необхідне для розвитку самостійності дітей? – думки педагогів розділилися наполовину. Одна частина – 51% надають перевагу спеціально організованим ігровим куточкам у групі з великою кількістю іграшок, конструкторських та логічно-пізнавальних ігор; інша частина вбачає найкращою педагогічною умовою природне середовище (самостійні ігри дітей на спортивній площадці, ігровому майданчику). Стосовно самостійного використання ігрового середовища дітьми та самоорганізації ігрової діяльності, думки вихователів теж були різні: одні побоюються, що діти не готові до цього виду діяльності (24 %); інші – називають порушення дисципліни (17 %); треті – відсутність у дітей досвіду самостійної роботи (52 %), 7 % взагалі вважають, що діти старшого дошкільного віку здатні тільки до організованої і керованої вихователем та батьками діяльності.

Такі відповіді вихователів свідчать, що відсутність чіткого розуміння сутності самостійного виховання дошкільників, збіднює створення умов та використання різних методів і технологій самостійного виховання дітей.

Для визначення ролі батьків у самостійному вихованні дітей ми провели з ними анкетування (Додаток В), де головними питаннями були:

– Яку дитину ви вважаєте самостійною?

– Які індивідуальні особливості своїх дітей ви знаєте?

– Яким формам діяльності ви надаєте перевагу під час перебування дитини вдома?

Відповіді батьків на перше питання різні: яка може самостійно дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог; яка самостійно одягається; яка відповідальна; яка може самостійно приймати рішення. На жаль, жоден із батьків не назвав таку рису характеру дитини, як здатність контролювати себе та самоорганізовуватись, що свідчить про надмірну опіку дітей батьками, відсутність прикладу для наслідування, роз'яснювальної роботи. Причини такої недовіри самостійності дітей батьки пояснюють швидкоплинністю часу, надмірною завантаженістю на роботі і вдома, боязкістю що-небудь довіряти дитині, надмірною опікою.

Більш активними були батьки у відповіді на запитання: Яким формам діяльності ви надаєте перевагу під час перебування дитини вдома? Прикро, але переважна більшість батьків (56%) надає перевагу комп'ютерним формам діяльності; 9% – спорту, 12% трудовій діяльності, 15% – іграм на вулиці, 8% – підготовці до школи. Підмічено, на запитання «чому?», «як?», «навіщо?», які характерно ставити для дітей старшого дошкільного віку, батькам відповідати немає часу, вони просто ігнорують їх. Тобто, рівень комунікації батьків і вихователів з дітьми дуже низький.

У бесіді із вихователями й батьками ми з'ясували, чи знають вони індивідуальні особливості своїх дітей та дітей групи. Часто і батьки, і вихователі ігнорують той рівень психіки, на якому перебуває дитина 5-6 річного віку. Не розуміючи потребу дітей у самовираженні, вони надмірно опікають їх, роблять все за них, не дозволяють займатися самостійною діяльністю, чим принижують їх гідність, невміння поводитися в колективі. З часом такі діти деградують, стають дратівливими, неадекватними. Інші ж батьки, навпаки, змушують дитину «роби так, як я», не розуміючи, що дитина ще не має того розвитку, тих знань, умінь, які приведуть до успіху. «Неуспіх» дитина переживає боляче, що гальмує розвиток її пізнавальних можливостей і

самостійності. Батьки майже зовсім не приділяють уваги ігровій діяльності дітей, що свідчить про їхню байдужість до цієї діяльності або незнання ролі гри в особистісному розвитку дітей. Підмічено, що трудовій діяльності і іграм на вулиці надають перевагу ті батьки, в сім'ях яких виховується більше однієї дитини – 26%.

Отже, бесіди з батьками і вихователями дають змогу зробити висновок, що участь педагогів і батьків у керівництві самостійною діяльністю дітей є незадовільною: вони або взагалі не беруть участь в грі дітей або часто нав'язують свою думку.

У бесіді з дітьми ми з'ясували, якому виду діяльності діти старшого дошкільного віку надають перевагу. Звичайно, 97% дітей назвали гру. Щоб отримати відповідь на запитання: чому люди грають, ми запропонували дітям пограти з картками, які потрібно було розкласти в певні колонки: щоб вибрати професію; навчатися; пізнати світ; сміятися, розважатися; спілкуватися; навчитися самостійно діяти.

Зважаючи на те, що діти старшого дошкільного віку здатні мислити свідомо, найбільше картинок виявилось у колонці «щоб навчатися» і «щоб пізнати світ». Можливо, це було дещо перебільшено, адже діти цього віку мріють піти до школи і дізнатися багато чого.

Базова програма передбачає створення таких умов для організації ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку, які спонукали б кожную дитину до максимального прояву самостійності, реалізації своїх знань, умінь і навичок. Саме цьому сприяють сюжетно-рольові ігри.

Взявши за основу методику Д. Ельконіна і використавши метод спостереження (Додаток Г), нами було проведено діагностику виховання самостійності у ігровій діяльності. Ми вважаємо, що самостійність дітей доцільно перевірити під час сюжетно-рольової гри, адже виконуючи взятую на себе роль, дошкільник вживається в довкілля без примусу, добровільно. А під час гри формуються базові якості: самостійність, активність, ініціативність, на

які ми і звернули увагу. Участь дітей у грі ми вивчали за напрямками, які подали на рис. 2.1.

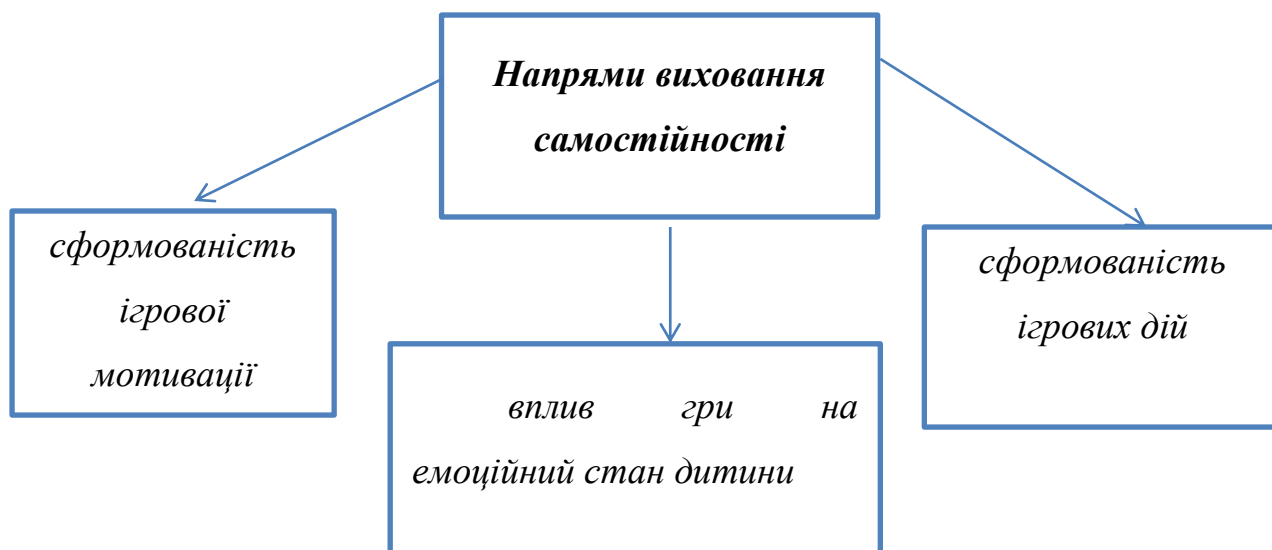

Рис. 2.1. Напрями виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Перевірка сформованості ігрової мотивації у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності проводилися за критеріями і показниками, визначеними Д. Ельконіним, які подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники виховання самостійності за напрямом «Сформованість ігрової мотивації»

Критерії	Показники
Пізнавальні мотиви	Зацікавленість грою; прояв активності;
Комунікативна взаємодія	потреба і мотивація комунікації в грі; дотримання правил гри – уміння домовлятися.

Критерій «Пізнавальні мотиви» пов'язаний з потребою дітей у новій інформації, прагненням оволодіти новими знаннями, оволодіння здатністю до організації і виконання діяльності. Зміст показників: діє активно; активізує інших учасників гри; виявляє активність лише за вимогою дорослих.

Критерій «Комунікативна взаємодія» проявляється у наявності потреби і мотивації комунікативної діяльності; уміння домовлятися. Зміст показників:

пропонує власний задум гри; узгоджує власний задум з іншими дітьми, вміє домовлятися; виявляє незалежність від інших.

Кожен показник оцінювався у балах: високий, достатній, низький.

Високий: виявляє активність самостійно; активізує та спрямовує інших; пропонує власний задум; дотримується правил сам; ігрові дії послідовні, продумані; досягає результату у взаємодії з іншими дітьми.

Достатній: активний за вимогою вихователя; узгоджує задум з вихователем, дітьми; вимагає дотримання правил від інших; ігрові дії відповідають змісту і правилам гри; досягає результату сам.

Низький: неактивний; приймає задум інших; розуміє правила, але не дотримується їх; ігрові дії одноманітні, не відповідають змісту; досягає результату, завдяки роботі дітей.

Для діагностики були використані такі ігрові завдання, які передбачали зв'язок з реальністю: наприклад, дітям було запропоновано пограти у рольову гру «Лікарня». Спочатку ми провели екскурсію до медичного кабінету дитячого садка, де діти ознайомилися з професією лікаря та медичної сестри. В ігровому куточку є багато предметів, які можна вибрати для організації цієї гри: фонендоскопи, градусники, пластирі, бинти, шприци, шапочки, халати тощо. Деякі атрибути діти виготовляли самостійно на заняттях: талончики до лікаря, рецепти, градусники. Кожен із дітей витягував із кошика бейдж з визначеною роллю (лікар-ортопед, лікар-хірург, лікар-кардіолог, сімейний лікар, лікар швидкої допомоги, водій, медсестра, мама, тато, бабуся, дитина і т.п.). Діти мали завдання створити гру, розподіливши ролі відповідно до бейджика. Дітям самим було запропоновано придумати зміст гри та провести її. Нами вивчались: вияв рівня самостійності та зацікавленості грою; ступінь активності дітей у створенні сюжету; уміння дітей домовлятися про вибір ролі; робота на результат.

Рівень вияву самостійності під час ігрової діяльності за першим напрямом див. табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівень виховання самостійності дітей за напрямом «Сформованість ігрової мотивації»

Рівні	Критерії			
	Пізнавальні мотиви		Комунікативна взаємодія	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	23, 2 %	20 %	30 %	28 %
Достатній	50, 7 %	54, 5 %	58, 5 %	62 %
Низький	26, 1 %	25, 5 %	11, 5 %	10 %

Отже, за кількісними результатами ми визначили, що завдяки впливу створеного ігрового середовища, наявних знань дітей, прагненню до самостійності діти виявили зацікавленість грою: самостійно підібрали атрибути, організували сюжет гри. Це свідчить про те, що в дітей 5-6 років цікавість спрямована на широке коло предметів і явищ, їх виокремлення з-поміж інших. 73, 9 % дітей експериментальної групи, та 74, 5 % контрольної, вказали на те, що їм подобаються сюжетно-рольові ігри, де вони можуть діяти самостійно, здійснюючи свій вибір предметів і створюючи власний сюжет. Ці діти активно включились у гру, дотримуючись її правил і навчаючи інших дітей.

Проте, 26, 1 % старших дошкільників експериментальної та 25, 5 % контрольної групи зазначили, що їм не подобається грати, вони не виявляють активності, грають за задумом інших, їхні ігрові дії були безініціативними. Таку байдужість ми пояснюємо несформованістю психологічних ознак: впевненості у собі, відсутності уваги, пасивністю. Це свідчить про те, що вдома діти не граються з іграшками; на заняттях пасивні, а, значить, гра не викликає у них задоволення.

Вивчаючи комунікацію дітей в ігровій діяльності, ми звернули увагу, що 30 % дітей старшого дошкільного віку експериментальної та 28 % контрольної

володіють правильним чітким мовленням, проявляють здатність до комунікації в процесі гри, легкість встановлення контакту. 11, 5 % дітей експериментальної та 10 % дітей контрольної групи відчують значні труднощі у встановленні комунікації, їм складно вступати в діалог, домовлятися. Такі діти або агресивні у грі, або пасивно виконують запропоновану їм роль.

Вплив гри на емоційний стан дитини ми вивчали за методикою «Намалюй хлопчика» за Керном-Йєрасеком. Для сюжету взяли казку «Івасик-Телесик». Діти перетворилися на режисера-постановника і створили свій казковий сюжет, використовуючи малювання на піску. Залежно від настрою, діти наділяли героя думками, почуттями, проявляючи свої знання, вони вчили героя бути слухняним і обачним. Завдяки цьому в свідомості дитини виникають моральні і емоційні оцінки, переживання, співчуття герою, що попав у скрутну ситуацію.

Основним методом була бесіда, яка включала елементи дискусії, що сприяло можливості дітей висловити свою позицію та спостереження. Перевірка відбувалася за критеріями: емоційно-ціннісний (показники: власний стан, особистісний сенс, самооцінка); поведінково-діяльнісний (показники: готовність діяти певним чином, вміння аналізувати вчинки чи ситуації).

Відповідно до критеріїв, визначили такі рівні оцінювання:

Високий: керує своєю поведінкою; розуміє власну відповідальність у взаємовідносинах із друзями; має власну думку у правильності вирішення питань; діє не заради похвали, а з власних переконань.

Достатній: здатен оцінити вчинки інших; намагається наслідувати позитивний досвід; стриманий у оцінці дій одногрупників; пояснює свою позицію, аргументує її.

Низький: вагається у правильності виконаних дій; чекає оцінки дій від дорослих; дуже стриманий і невпевнений у оцінці одногрупників; діє за наслідуванням.

Результати розподілу дітей за напрямом «Вплив гри на емоційний стан дитини» див. табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівень виховання самостійності дітей за напрямом «Вплив гри на емоційний стан дитини»

Рівні	Критерії			
	Емоційно-ціннісний		Поведінково-діяльнісний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	23, 7 %	17 %	31 %	19 %
Достатній	58, 2 %	65, 5 %	59, 5 %	70 %
Низький	18, 1 %	17, 5 %	9, 5 %	11 %

Аналіз результатів свідчить, що 81, 9 % дітей експериментальної групи і 82, 5 % дітей контрольної групи пояснюють свою поведінку і поведінку героїв, розуміють свою відповідальність за процес гри, здатні оцінити вчинки героїв мімікою, жестами, смайликами. Однак, 18,1 % експериментальної і 17,5 % контрольної групи дітей залишаються пасивними і невпевненими у своїх діях, вагаються в оцінці ситуації чи дій героїв, діють за вказівкою і під контролем вихователя. Ми помітили, що вияв емоційного відгуку на сюжет гри, на характеристику образу героя, на оцінку та емоції одногрупників підводить дітей до самостійного пізнання внутрішніх зв'язків і відношень, до самостійної постановки пізнавальних завдань та перших спроб їх розв'язування шляхом роздумів, вибору певної позиції.

Проводячи дослідження сформованості рівня виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку за напрямом «сформованість ігрових дій», ми запропонували під час прогулянки самостійно провести гру, яка дітям найбільш подобається. Діти вибрали гру «Мишаче полювання» (Додаток Е). Вплив гри на виховання самостійності ми визначили за критеріями і показниками (див. табл. 2.4):

Таблиця 2.4.

Критерії та показники виховання самостійності за напрямом «Сформованість ігрових дій»

Критерії	Показники
Ігрові дії	спрямування на розв'язання завдання; вибір способу дій;
Результат гри	дотримання чесних правил; ступінь інтелектуального та морального задоволення

Критерій «Ігрові дії» передбачає самостійну реалізацію свого ігрового задуму. Ігрові дії спрямовані на формування самостійного вибору, виконання конкретної ролі, організації змагання, внаслідок чого дитина не просто грає, а живе грою, переживає за її результат. Зміст показників: ігрові дії послідовні та різноманітні; ігрові дії одноманітні, повторювані; ігрові дії різноманітні, спрямовані на партнерів по грі.

Критерій «Результат гри» виявляється в задоволенні її учасників фіналом, налагодженні гармонійних відносин. Зміст показників: досягає результату за допомогою інших ; досягає власного результату, попри очікування інших дітей; досягає спільного результату. Відповідно до показників ми визначили рівні:

Високий рівень: самостійний, наполегливий; старанний у досягненні результатів діяльності; прагне до успіху самостійно, без сторонньої допомоги дорослих; відрізняється адекватною самооцінкою.

Достатній рівень: дитина прагне до перемоги, успіху, проте самостійно не зовсім вдається цього досягти; частково залежний від дорослого: потребує поради, підтвердження, схвалення, визнання. Переживає неуспіх, але схильний перебільшувати свій вклад у успіх. Самооцінка завищена.

Низький: дошкільник несамостійний, постійно потребує допомоги дорослого, прагне до успіху через виконання нескладних завдань. Нездатний обґрунтувати самооцінку.

Рівень виховання самостійності дітей за напрямом «Сформованість ігрових дій» див. табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

Рівень виховання самостійності дітей за напрямом «Сформованість ігрових дій»

Рівні	Критерії			
	Ігрові дії		Результат гри	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	31, 2 %	27, 3 %	32 %	29, 2 %
Середній	58, 7 %	65, 2 %	61, 8 %	61, 8 %
Низький	10, 1 %	7, 5 %	6, 2 %	9 %

Аналіз результатів свідчить, що до гри залучилися всі діти, навіть ті, хто був не підготовлений до самостійного виконання завдань та правил гри, хто має низький рівень знань і умінь. Гра – доступна дітям, вони добре знають правила гри, зміст, тому втручання вихователя в ній недоречне.

Гра була цікавою, але не принесла бажаного інтелектуального задоволення всім дітям. Якщо 31, 2 % дітей експериментальної групи були самостійними, старанними у досягненні результатів без сторонньої допомоги дорослих, чинили опір несправедливості, самокритичні; то 58, 7 % дітей діяли в основному за підтримки інших, зважено обирали своє рішення, зацікавлені в позитивній оцінці вихователя. Решта 10,1 % часто допускали помилки у правилах гри, отримували зауваження одногрупників, були неуважними, часто повторюючи одні і ті ж помилки. Поводилися невпевнено, вдаючись до передчасного завершення гри. Їх не цікавив результат гри, тому що ці діти не розуміли, яка їхня роль у грі, а значить, вони не здатні до самооцінки і самоконтролю своєї діяльності.

Отже, з досліджень ми зробили висновок, що діти експериментальної групи показали значно нижчий рівень виховання самостійності, ніж діти контрольної групи. Причину низького рівня показників ми вбачаємо у несистематичності проведення ігрової діяльності або у постійній опіці дітей з боку вихователя. Тому цю групу ми вибрали для проведення формувального

експерименту. Звернули увагу на те, що вихователям варто виважено поєднувати організовану і самостійну діяльність дітей у грі, ретельно спостерігати за ходом гри і в разі необхідності тактовно спрямовувати її, лише вносячи корективи в ігрову діяльність.

Також ми проаналізували організацію предметно-ігрового середовища обох груп у яких проводився констатувальний експеримент. Зверталась увага на наповнюваність ігрових куточків, наявність у них ігор для варіативності вибору, відповідності віковим особливостям, доступність до вільного вибору (Додаток Д). Варто зазначити, що предметно-ігрове середовище в експериментальній і контрольній групах створено відповідно до програмно-методичних вимог для дітей старшого дошкільного віку.

Нами з'ясовано, що в ігровому куточку дітей старшого дошкільного віку багатий асортимент іграшок й у декількох екземплярах. У наявності настільно-розвивальні та настільно-поліграфічні ігри, конструктори «ЛЕГО», яких вистачає для роботи в парах на всіх дітей; різноманітні іграшки для використання в сюжетно-рольових іграх. Вважаючи, що зміст сюжетно-рольових ігор для дітей старшого дошкільного віку не потребує великої кількості іграшок, рекомендуємо зменшити їх кількість, адже це заторможує розвиток творчої діяльності під час ігор, приглушує інтерес дітей до гри. У групі не створено ігрових зон для зручності користування іграми, особливо для дівчаток і хлопчиків. Однотипним є матеріал для дидактичних ігор це набори картинок, пазлів, геометричних фігур, які довгий час є незмінними.

За період нашого спостереження діти самостійно майже не користувалися ігровим куточком. Для дидактичних ігор матеріал роздавав вихователь кожній дитині на стіл. Для сюжетно-рольових ігор іграшки дозволялося брати лише окремим дітям, вільного доступу до іграшок діти не мають.

Отримані під час спостереження за використанням предметно-розвивального ігрового середовища результати, наводять на пошук удосконалення умов забезпечення предметно-розвивального ігрового середовища.

Отже, результати констатувального етапу експерименту свідчать, що вихователі й батьки наголошують на потребі виховання самостійності в процесі ігрової діяльності. Визначено, що самостійність сприяє розвитку вміння добирати ігри, розподіляти ролі, вибирати способи дій для отримання результату. Проте, наявність великого відсотку низького рівня виховання самостійності та невідповідність предметно-розвивального середовища умовам виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку свідчить про недостатню роботу вихователів і батьків з цього питання.

2.2. Експериментальне впровадження педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

За Н. Узнадзе, «середовище саме по собі не дає суб'єкту жодного стимулу дії, якщо він зовсім позбавлений потреби, задоволення якої стало б можливим в умовах такого середовища. Середовище перетворюється в ситуацію тієї чи іншої дії лише відповідно до того, яку ми маємо потребу, встановлюємо з нею взаємовідношення. Якщо у дитини виникає бажання послухати музику, вона буде із задоволенням відшукувати її в середовищі, щоб задовольнити свою потребу» [3].

З приводу цього з вихователями була проведена нарада, на якій обговорювалися шляхи удосконалення організації самостійного виховання дітей старшого дошкільного віку. З цією метою було створено «Банк пропозицій» і проектів, щодо вирішення цього питання батьками і педагогами, які усвідомлюють важливість проблеми виховання самостійності дітей. Реалізацію першої з визначених умов ми розпочали з вирішення завдання: як сприяє вихованню *самостійності* наявність знань і умінь для здійснення ігрової діяльності;

Основний зміст роботи на цьому етапі передбачав проведення сюжетно-рольових з основним спрямуванням на самостійну роботу дітей.

Для успішної реалізації цієї умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку ми провели ігри на піску, так званий метод sandplay «пісочна гра», за допомогою якого дитина будує свій індивідуальний світ уяви і фантазії. Гра у піску створює оптимальні умови для активізації розумової діяльності, сприяє гармонійному розвитку дитини та формуванню самостійності і креативності. Окрім цього, у дітей розвивається уява, увага, зосередженість, координація рухів, самостійність у виборі малюнка. Важливо, що ігри на піску надають дітям самовпевненості, адже будь-який малюнок можна стерти і виправити, що приносить дітям задоволення від роботи, допомагає у гармонізації внутрішнього стану. Прикладом таких ігор для дітей 5-6 років було малювання казки, явищ природи, уяви від прослуханого музичного твору.

На підсумковому занятті з розвитку зв'язного мовлення ми провели пісочну гру «Казка заховалась». Для цього підготували картки із зображеннями героїв казок, які дітям «у парі» заховали у пісочні комірчинки. Діти поступово пензликом відчищали картинки і називали з якої це казки, хто герої казки, пригадуючи сценки-сюжети. Дітям ми запропонували ряд розкладених безсистемно ілюстрацій до казки, з метою розкласти їх по порядку за змістом казки. Такі ігри сприяють актуалізації знань, розвитку зв'язного мовлення, логічного мислення, уваги.

Як ми вже зазначали, діти старшого дошкільного віку тяжіють до проведення театралізованих ігор, які здебільшого проводяться на матеріалі знайомих казок та оповідань, часто з імпровізацією сюжету. Наприклад, такою була гра за сюжетом української народної казки «Рукавичка».

Діти по черзі стають господарем рукавички. Декорацією є ширма, на якій намальовано рукавичку. Інші ж діти одержують картки-малюнки, на яких зображено героя, якого вони гратимуть. Діти, які виконують ролі зайчика,

вовчика, ведмедя та ін. по черзі підходять до рукавички і відтворюють діалог з її господарем:

– Тук, тук! Хто у рукавичці живе?

– Я, Зайчик-побігайчик, а ти хто?

– А я Лисичка-сестричка, пустіть і мене.

– А доведи, що ти мені родич, тоді пушу. (Діти розповідають про спосіб життя, харчування, поведки).

– Добре, заходь.

Гра тренує аналітичне мислення дитини, вміння виділяти загальні ознаки шляхом порівняння.

Гра «Три ведмеді» вчить дітей не тільки імпровізувати, а й знаходити ресурси для розв'язання проблеми. Спочатку ми разом з дітьми згадували зміст казки «Три Ведмеді», аналізували його, роблячи припущення, хто б міг зробити такий гармидер у будинку ведмедів. Потім дітям пропонувалося розіграти діалог маленького Ведмежати з іншими дітьми:

– Хто їв із моєї тарілки? (діти відповідають «Я»)

– З чого ж я тепер буду їсти (діти висувають припущення: з листочка, коробочки, з квіточки, з виготовленої самостійно тарілочки).

– То ж я нічого не вмю сам робити, допоможи мені (дитина наводить пораду-інструкцію, як виготовити тарілочку).

Далі такий діалог іде з іншою дитиною, яка розповідає, як зробити чашку з паперу, з пап'є-маше (всі діти виготовляють, чию вибере Ведмедик, той далі виконує його роль).

Такі ігри-драматизації допомагають дітям реалізувати свої знання і вміння в ігровій діяльності.

На музичному занятті ми провели гру-драматизацію «Танець морських хвиль» під музику Роберта Шумана «Порив».

Діти діляться на дві групи. Ведучий «Вітер»-диригент. Звучить музика. Ведучий диригує: коли музика сильніша, діти встають, розгойдуючи руками.

Як тільки музика стихає – одна група дітей присідає, опускаючи руки, інші встають, погойдуючись у «хвилях». І так, по черзі перекочуються у хвилях.

Краса цього танцю-гри багато в чому залежить від чуття ритму кожною дитиною і сприймання музики диригентом.

Роль цієї гри – викликати у дітей слухову, зорову, рухову активність, формувати сприймання твору у музичній діяльності.

Для реалізації другої умови: урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності, ми забезпечили участь дітей у різноманітних видах ігрової діяльності, з метою формування самостійності при виборі способів дій.

Цікавими для дітей старшого дошкільного віку є ігри з чітко сформульованим мотивом. Такою стала гра-проект «Допоможемо білочці», до якої ми залучили і батьків. Діти, чітко усвідомлюючи мотив, який залежить від організації (організація спілкування, взаємини з оточенням, можливість самовизначитися, визначити ролі), збирали жолуді, горіхи, каштани, визначали переможців «Хто більше?». Участь дітей у гри-проекті сприяла формуванню вмінь діяти спільно з колективом однолітків і дорослих, узгоджувати дії, розподіляти ролі, дотримуватися встановлених правил, прагнути до отримання хороших результатів. У такій грі в дітей підвищується самооцінка, виникає гармонія між навколишнім світом і дитиною, розуміння її ролі в ньому, тобто формуються ціннісні орієнтації.

Діти старшого дошкільного віку здатні інтегрувати різні види діяльності, створюючи самостійно незвичайні історії і казки. Казки на піску діти розіграли, зробивши будиночок для Котика і Півника, гніздечко для Курочки Ряби. Пересуваючи іграшки по піску, діти навчалися співвідносити мовлення з діалогами персонажів, самостійно творили, змінюючи сюжет. Наприклад, розігруючи казку «Колосок», діти ліпили пиріжки, пекли з піску хліб, вирощували, саджаючи травинки в піску, пшеницю. Іграшки персонажі – мишенята Круть і Верть та мама Мишка – стали улюбленими іграшками дітей. Їхні дії вони із задоволенням відтворювали, за допомогою звукового мовлення. Цю казку діти змінили за сюжетом, включивши до нього Доброго або Злого

Кота, якого злякалися мишенята або навпаки полюбили. Кіт виступав в ролі порадики мишенятам, як їм діяти в певних ситуаціях.

Таким чином, казки на піску поліпшують емоційний стан дітей, розслаблюють, заспокоюють їх. А головне, що кожна дитина може брати участь у казці і самостійно імпровізувати.

Дидактична гра «Лука для метелика». Цю гру діти виконують на занятті з праці, маючи набори паперу, ножиці, простий олівець. Вихователь розповідає пригоду про Метелика, який прилетів влітку на луг, де було багато чарівних квіточок і жило багато різних комах, метеликів. Наш метелик жив у чарівному замку, де ним опікувалися купа няньок, де про нього турбувалися батьки. Та одного разу він зустрів на дереві у своєму саду ще одного, такого ж як і він, метелика. Вони познайомилися. Далі діти вирізають за трафаретом метеликів і в парах знайомляться «один з одним». Метелики-друзі, запросили нашого головного метелика до себе на квіткову лугу. Діти готують колективну композицію «Квіткова луга», куди по черзі злітаються всі їхні метелики. Вони пропонують Метелику (можна дати метеликам ім'я) пограти з ними в гру-руханку, поспівати пісень, створити звуковий оркестр, потанцювати в хоріводі «Метеликів» тощо.

Така гра, сприяє не тільки самостійному виявленню знань із різних видів діяльності, а й формує навички вирізування симетричних фігур, уміння створювати композицію, навички колективізму.

Ігрова вправа «Телебачення» зорієнтовує дітей на комунікативні вміння, вдосконалення діяльності мовлення, навички спілкування. Проводиться невеличкими підгрупами. Діти мають взяти інтерв'ю один в одного на будь-яку тему. Вихователь надає власний зразок зі своїм помічником: запитання і відповідь. Після побаченого, діти розбиваються на трійки: той хто запитує (кореспондент), той, хто відповідає (респондент) і кінооператор. По черзі вправляються в постановці запитань, наданні відповідей, слуханні. Такого роду педагогічна гра стимулює дітей 5 -6 річного віку до мовленнєвої діяльності, до

вдосконалення вимови (культури мови), до вміння складати запитання, надавати відповіді, взаємодіяти, спілкуватися.

Розвитку самостійності сприяють ігри, які проводяться не тільки в групі на заняттях, а і під час прогулянок. Ігри з піском є ефективним методом формування у дитини впевненості у собі, стійкої самооцінки.

Ігрова вправа з піском «Відгадай емоцію». Педагог на мокрому піску малює чіткі лінії обличчя, навчаючи дитину графічними засобами зображувати емоції людини: радість, злість, страх, здивування. На наступному етапі, діти самостійно грають, зображуючи смайлики по черзі, а інші показують цю емоцію на обличчі.

Така ігрова вправа розвиває емоційно-чуттєву сферу дітей, удосконалює зорову та моторну координацію.

Третя умова: організація предметно-розвивального середовища сприятиме вихованню самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Нами було запропоновано облаштувати предметно-ігрове середовище за напрямками:

- пізнавальна зона – карта України, казки-картинки «Рукавичка», «Півник і двоє мишенят», «Троє поросят», «Муха-цокотуха»; настільні ігри «Кому що потрібно для роботи?», «Граємо в професії», «Пізнаємо світ»;

- бібліотечна зона – збірки казок, оповідання українських письменників, українські народні казки в асортименті;

- економічна зона – дидактичні ігри «Заощадливий Колобок», «Що купити в школу?»; сюжетно-рольові ігри: «Перукарня», «Міні-маркет», «Аптека», «Граємо в професії», «У банку»; іграшкова каса, набори різних предметів (посуд, меблі, канцтовари);

- правова зона – таблиці «Права і обов'язки дитини», «сюжетно-рольова гра «Світлофор»; розліновка доріг;

- екологічна зона – дитячі саморобні книжки про природу; гербарії; кімнатні рослини; насіння злаків; альбоми «Природа рідного краю», «Первоцвіти Сумщини», «Лікарські рослини» тощо.

Діти зробили вибір настільних ігор «У банку» та «Міні-маркет», що націлені на виховання самостійності дітей у соціумі. Користуючись настільними іграми, діти самостійно «ходили в магазин», «користувалися грошима», «брали кредити в банку» тощо.

«У банку». У кожної дитини наявні паперові гроші. Хтось із дітей грає роль менеджера і допомагає іншому оформити депозит. Хтось – касир. Його просять розмінити 10 гривень дрібними купюрами і видати їх клієнту.

Інші діти грали в гру «Міні-маркет» і вирішили зробити покупки. Діти самостійно розподілили ролі: касир, продавець, викладчик товарів, покупці.

Корисні для розвитку самостійності конструкторсько-будівельні ігри: з кубиками, мозаїкою, «Лего», будівельними деталями. Вони спонукають дитину до самостійного планування, підбору матеріалу, до розмірковування. Діти починають самостійно складати за схемами-візерунками, картинками-зразками, орієнтуючись на форму, колір, величину. Далі створюють власні конструкції будинків, транспорту, різних узорів..

Без наступної педагогічної умови – уміле керівництво вихованням самостійності дітей в ігровій діяльності з боку педагогів та батьків – неможливо уявити процес самовиховання дитини. Педагогічна підтримка дорослого для дітей старшого дошкільного віку є дуже важливою. Вона вселяє у дітей віру у власні можливості, допомагає впевнитись у правильності вибору, активізує самостійні дії у різних видах діяльності. Для цього варто використовувати такі прийоми, як: заохочення самостійних ігрових дій, стимулювання самостійного вибору, поради, запитання, безпосередня участь у грі за правилами, які пропонують діти.

Наприклад, прочитавши дітям казку «Два цапки», ми разом з дітьми виконували завдання -- самостійно побудувати кладочку через річку, по якій би цапки змогли перейти річку без суперечки. Потім зводили різнокольорові будиночки для кицьки («Кицькин дім»), у якої згорів дім; різноколірні парканчики для поросятка Нуф-Нуф, Наф-Наф і Ніф-Ніф, за однойменною казкою. Такі ігри приносять максимум задоволення, розвивають творчість,

фантазію і, звичайно, самостійність. Важливо, щоб, організовуючи такі ігри, вихователь непомітно підводив дітей до виконання певного завдання.

Організувавши дидактичну гру «Лука для метелика», ми мали за мету організувати процес, а потім забезпечити самостійне включення дітей у гру, її проведення, з використанням предметів, що знаходяться в ігровому куточку. Цю гру діти виконували на занятті з праці, маючи набори паперу, ножиці, простий олівець.

Вихователь розповідав пригоду про Метелика, який прилетів влітку на луг, де було багато чарівних квіточок і жило багато різних комах, метеликів. Наш метелик жив у чарівному замку, де ним опікувалися купа няньок, де про нього турбувалися батьки. Та одного разу він зустрів на дереві у своєму саду ще одного, такого ж як і він, метелика. Вони познайомилися.

Далі діти вирізали за трафаретом метеликів і в парах знайомилися «один з одним». Метелики-друзі, запросили нашого головного метелика до себе на квіткову лугу. Діти готували колективну композицію «Квіткова луга», куди по черзі злітали всі їхні метелики. Вони пропонували Метелику (можна дати метеликам ім'я) пограти з ними в гру-руханку, поспівати пісень, створити звуковий оркестр, потанцювати в хороводі «Метеликів» тощо.

Така гра сприяла не тільки самостійному виявленню знань із різних видів діяльності, а й формуванню навички вирізування симетричних фігур, уміння створювати композицію, навички колективізму.

Набути впевненості у своїх мовленнєвих можливостях, емоційної стійкості в різних комунікативних ситуаціях ми допомогли дітям, запропонувавши дидактичну гру «А що було б, коли б...», «Що можна зробити гребінцем?», «Для чого це?». Для активізації словника дітей часто використовували ігри з римуванням, які діти старшого дошкільного віку уже можуть складати самостійно:

- На лузі веселі квіти
Як цим квітам не ....(радіти).
- Кіт на сонечку лежав

Пес сказав до нього...(гав).

Діти старшого дошкільного віку люблять ігри-лічилки (часто дивовижні за лексичним складом і ритмікою), ігри-звуконаслідування голосів живих істот, що вчать відчувати радість від м'язового навантаження, сприяють вдосконаленню комунікативно-мовленнєвих умінь, ствердженню самовпевненості і самооцінки. Серед ігор, які ми використовували для розвитку мовленнєвої діяльності були такі: «Зустріч з другом» (формує вміння дітей вести діалог-розпитування); «Улюблений герой мультфільму» (формує вміння вести діалог- обговорення); «Про що розмовляють діти?» (вміння дітей у самостійному складанні діалогу-обміну думками); «Оживи картинку» (вміння будувати мікродіалог) тощо. Така словесна творчість допомагає дітям самопрезентуватися серед однолітків чи дорослих.

На заняттях ми часто використовували ігрові мовленнєві вправи, які були спрямовані на формування мовленнєвих дій близьких до природних умов спілкування. Так, ігрова вправа «Відгадай емоцію» сприяла удосконаленню зорової та моторної координації, розвиває тактильні відчуття, довільну поведінку та коментоване мовлення. На занятті читали коротенькі твори різних жанрів (загадки, потішки, віршики, задачі). До дошки викликається дитина – інші спостерігають за її емоціями, мімікою, жестами, поглядом і малюють на піску смайлики, які виражають сміх, задоволення, страх, здивування тощо. Така гра-вправа навчала дітей сприймати реакцію всіх і кожного окремо, сприяла розвитку вміння емоційно реагувати (співчувати, співпереживати, радіти, хвилюватися, сердитися, виявляти інтерес) на те, що читає чи розповідає дорослий.

Організована нами ігра-вправа «Комплімент» мала на меті підвищити самооцінку дитини та власну значущість кожного учасника. Діти стають у два кола обличчям один до одного. Діти, що в середньому колі, стоять на місці. Діти зовнішнього кола рухаються за часовою стрілкою, опиняючись напроти кожного учасника внутрішнього кола і роблять йому комплімент. Потім учасники міняються місцями. Така вправа сприяє розвитку мовлення, виховує

почуття справедливості, емоційної оцінки. Вправа «Піщаний дощ» допомагає тривожним дітям зняти напругу, розслабитися та регулювати м'язову напругу. Діти стають навколо пісочниці, закривають очі, а руки кладуть на пісок долоньками вгору, розставляючи пальці. Вихователь-«Піщинка» сипле пісок між пальцями дітей, кому «Піщинка» сіла в долоньку, той стає «Піщиною» або виконує певні завдання: розповідає вірш, співає пісеньку, відгадує загадку.

Психологічно розвантажувати дітей, знімати напругу, самостверджуватися (гідно сприймати не тільки перемоги, але і поразки) допомагають музично-ритмічні ігри. На увагу заслуговують народні ігри: «Подольночка», «Гуси-гуси», «Котик і мишка», які не тільки прилучають дітей старшого дошкільного віку до творів народного мистецтва, виховують естетичний смак, а й розвивають у дітей орієнтування у просторі, самоконтроль. Щоб розвинути увагу дітей, без якої неможливий розвиток самостійності, ми пропонували дітям ігри на увагу «Що змінилося?», «Чого тут не стало?», які потім вони організовують самостійно, вибираючи для гри предмети з навколишньої дійсності. Наприклад, граючи в пісочниці, визначають зайві речі, які непотрібні; на заняття з образотворчого мистецтва підбирають тільки потрібні предмети (альбом, олівці) тощо.

Таким чином, реалізація розроблених педагогічних умов дозволила протягом проведення формувального етапу зацікавити проблемою виховання самостійності дітей педагогів і батьків, які, спостерігаючи за проявами самостійності дітей у процесі ігрової діяльності, відмітили їхнє бажання і вміння самостійно організувати гру, активно діяти в ній, розподіляти ролі і робити правильний вибір; узгоджувати правила гри з іншими учасниками, висувати власні ідеї та рішення; наполегливо діяти у досягненні результату. Змінилися і діти. На формувальному етапі підвищилася їх активність через озброєння знаннями з різних видів ігрової діяльності, навичками ігрових дій, отримання задоволення від результатів гри, підвищилася самооцінка і самовпевненість.

2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Основним завданням контрольного етапу експерименту було виявлення у дітей контрольної та експериментальної групи реальних показників виховання самостійності після проведеного формувального експерименту.

У процесі контрольного етапу експерименту використовувалися ті ж самі критерії, показники й рівні виховання самостійності, що і на констатувальному етапі. Комплексне використання методів діагностики виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності дозволило отримати інформацію і провести її порівняльний аналіз. Критерії, показники та методи діагностики виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності на контрольному етапі див. табл.2.6.

Таблиця 2.6

Діагностика виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Критерії	Показники діагностики	Методи діагностики
Сформованість ігрової мотивації	орієнтація на оволодіння новими знаннями, уміннями; комунікативна взаємодія;	спостереження
Вплив гри на емоційний стан дитини	власний стан, особистісний сенс, навички поведінки; самооцінка; дотримання правил;	бесіда; метод «намалюй героя»; ігри та вправи;
Сформованість ігрових дій	оптимальний вибір ігрових дій; результат гри.	ігри; спостереження

Оскільки особливе місце в структурі виховання займає мотиваційний напрям, який пов'язаний з прагненням дітей старшого дошкільного віку до самостійності, ми визначили рівень сформованості за напрямом

«Сформованість ігрової мотивації». Порівняльні результати, отримані під час констатувального і контрольного етапів дослідження, див. табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

Порівняльні результати рівня виховання самостійності за напрямом «Сформованість ігрової мотивації»

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
Високий	23, 2 %	39 %	30 %	31, 6%
Середній	30, 8 %	32 %	32 %	32 %
Низький	46 %	52 %	48 %	49 %

Кількісний аналіз свідчить, що у дітей наявні різні мотиви у прагненні до самостійності. Згідно з даними таблиці, переважає такий показник мотивації як пізнавальні мотиви – 39 %; орієнтація на різні комунікативні способи взаємодії є найнижчим показником – 42 %, що свідчить про знецінення вихователями ролі самостійних ігор та підміна їх дидактичними іграми.

Звідси виникає проблема труднощів комунікативного спілкування у процесі ігрової діяльності, прояви негативних висловлювань.

Однак, використання різних видів ігрової діяльності і робота над проявом самостійності дітей старшого дошкільного віку, свідчить, що чим більше давати дітям самостійного вибору, тим кращі результати комунікації і прагнення до пізнання навколишньої дійсності (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Порівняльні показники рівня виховання самостійності за напрямом «Вплив гри на емоційний стан дитини».

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
Високий	23,7 %	29 %	17 %	17,5 %
Середній	58,2 %	59,7 %	65,5 %	62 %
Низький	18,1 %	12,3 %	17,5 %	20,5%

Аналіз результатів свідчить, що більшість дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи покращили результати: здатні оцінити поведінку інших, мають власну думку у прийнятті рішень, здатні до самооцінювання. В той час, як діти контрольної групи показали гірший рівень. Високий показник низького рівня пояснюється несистематичністю самооцінювання та самокритичності під час проведення ігор та ігрових вправ, невмінням окремих дітей контролювати свій настрій, проявом деструктивних дій.

З метою визначення рівня виховання самостійності у сформованості ігрових дій дітям було запропоновано провести театралізовану гру «Колобок». Ми запропонували дітям уявити себе кимось із персонажів казки, придумати, крім названих, своїх героїв, які зустрічаються із Колобком. Вигадати нові ситуації, в які потрапляють герої казки. При самостійному складанні казки ми запропонували скористатися методом «Продовж речення...», розпочавши: «Жили-були...», «Одного разу...», «Назустріч йому...», з метою вибудувати логічно-структурну схему казки та включити в ігрові діяльність кожен дитину. Діагностику ми здійснювали за допомогою спостереження за ігровою діяльністю дітей старшого дошкільного віку: сформованість уміння грати з іншими дітьми, домовлятися, вибирати та узгоджувати ігрові дії, підтримувати один одного у виготовленні атрибутів, вміння дякувати за спільну гру,

самокритично оцінювати участь кожного гравця у забезпеченні результатів гри. Рівні сформованості ігрових дій після формувального експерименту див. табл. 2.9.

Таблиця 2.9.

Порівняльні результати рівня виховання самостійності за напрямом «Сформованість ігрових дій»

і	Сформованість ігрових дій			
	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатув.	Контрольн.	Констатув.	Контрольн.
Високий	21, 3 %	32, 3 %	28, 1%	29, 2 %
Середній	50, 3 %	64, 2 %	63, 5 %	63, 8 %
Низький	28, 4 %	3, 5 %	8, 1%	7 %

Аналіз рівня виховання самостійності у сформованості ігрових дій після впровадження педагогічних умов засвідчило позитивну динаміку виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі. В контрольній групі рівні сформованості ігрових дій залишилися майже без змін.

Результати дослідження показали, що впровадження запропонованих педагогічних умов ігрової діяльності є ефективним. Узагальнені результати рівнів виховання самостійності дітей у експериментальній і контрольній групах показали, що в експериментальній групі значно зросла кількість дітей, які досягли високого рівня самостійності (з 21 % до 23, 4 %); на 14, 2 % збільшилась кількість дітей із середнім рівнем, кількість дітей із низьким рівнем зменшилась на 16, 6 %. У той час у контрольній групі, де не зверталася увага на дотримання педагогічних умов виховання самостійності дітей, спостерігається незначна зміна рівнів.

Загальний рівень виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку контрольної і експериментальної групи в ігровій діяльності див. рис. 2.2, рис.2.3.

Рис. 2.2. Загальний рівень виховання самостійності дітей контрольної групи в ігровій діяльності

Рис. 2.3. Загальний рівень виховання самостійності дітей експериментальної групи в ігровій діяльності

Отже, з досліджень зроблено висновок, що діти експериментальної групи показали значно кращий рівень виховання самостійності, що свідчить про ефективність впровадження в ігрову діяльність вищезазначених педагогічних умов. Як свідчать результати, в експериментальній групі порівняно з контрольною має місце збільшення чисельності дітей, яким властивий високий та середній рівень самостійності, та зменшення кількості дітей з низьким рівнем. В той час, як у контрольному класі результати майже не змінилися.

Висновки до розділу 2

1. Визначено та проведено констатувальне критеріально-рівневе оцінювання виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Самостійність дітей у грі ми визначали за напрямками: сформованість ігрової мотивації, вплив гри на емоційний стан дитини, вплив гри на виховання самостійності у виборі ігрових дій. Оцінку рівня самостійності ми здійснювали за визначеними до кожного напрямку критеріями і показниками. Результати констатувального етапу експерименту підтвердили, що 21% дітей експериментальної і 17 % дітей контрольної груп мають низький рівень виховання самостійності в ігровій діяльності, що обмежує їх у прийнятті самостійних рішень, у здійсненні самостійних дій, викликає небажання брати участь у грі та досягненні її результату.

На констатувальному етапі дослідження ми з'ясували, що дітям старшого дошкільного віку подобаються сюжетно-рольові ігри, де вони можуть діяти самостійно, проявивши свій вибір і сюжет у створеному предметно-ігровому середовищі. Це свідчить про те, що у дітей 5-6 років цікавість спрямована на широке коло предметів і явищ, їх виокремлення з-поміж інших. Ми помітили, що вияв емоційного відгуку на сюжет гри, на характеристику образу героя, на оцінку та емоції однокласників підводить дітей до самостійного пізнання внутрішніх зв'язків і відношень, до самостійної постановки пізнавальних завдань та перших спроб їх розв'язування шляхом роздумів, вибору певної позиції.

2. Здійснено експериментальне впровадження педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Ми з'ясували, що часто гра не приносила задоволення всім дітям. Їх не цікавив результат гри, тому що ці діти не розуміли, яка їхня роль у грі, а значить, вони не здатні до самооцінки і самоконтролю своєї діяльності. Тому зробили висновок, що вияв самостійності дитини залежить від педагогічних умов. Нами розроблено зміст різних видів ігрової діяльності, спрямований на виховання самостійності дітей із дотриманням вищезазначених педагогічних умов.

У ході проведення формувального експерименту з'ясовано, що саме ігри, які спрямовані на розвиток розумової діяльності, самостійний вибір ролі, способів дій сприяють самостійності і активності мислення дитини. Такими є ігри на піску, дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, мовленнєво-ігрові вправи, театралізовані ігри. Ми вважаємо, що участь дітей у посильній грі-проекті, сприяє формуванню почуття відповідальності за виконання дорученої справи, колективізму, адже діти вступають у ділові відносини між собою, з дорослими; проявляючи самостійність, кожна дитина виконує частину колективної роботи.

Нами з'ясовано, що створення предметно-розвивального середовища сприяє орієнтаційно-пізнавальній діяльності дітей, засвоєнню ними нових знань, формуванню умінь і навичок. Предметно-ігровий простір має бути повністю підвладний дитині, не обмежувати її діяльності, забезпечувати свободу вибору, а отже, бути динамічним, варіативним, різноманітним. Спостерігаючи за ефективністю керівництва організацією ігрової діяльності та вихованням самостійності з боку вихователів та батьків, ми дійшли висновку, що педагогічна підтримка дорослого для дітей старшого дошкільного віку є дуже важливою.

3. Проаналізовано результати експериментального дослідження. Отже, реалізація розроблених педагогічних умов засобами ігрової діяльності дозволила протягом проведення формувального етапу зацікавити проблемою виховання самостійності педагогів і батьків, які, спостерігаючи за проявами самостійності дітей у процесі ігрової діяльності, відмітили їхнє бажання і вміння самостійно організувати гру, активно діяти в ній, розподіляти ролі і робити правильний вибір; узгоджувати правила гри з іншими учасниками, висувати власні ідеї та рішення; наполегливо діяти у досягненні результату. Отримані результати дозволили зазначити, що у експериментальній групі порівняно з контрольною має місце позитивна динаміка рівнів виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, що переконує в доцільності використання вищезазначених педагогічних умов у практиці закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до розв'язування проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, що дало підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку була актуальною на всіх етапах розвитку педагогічної і психологічної науки і знаходить відбиття в дослідженнях класиків педагогіки і психології, філософів і сучасних науковців. Теоретичному висвітленню питання виховання самостійності присвячені праці філософів і фізіологів; психологів і педагогів у різні періоди розвитку науки і педагогіки. Різні напрямки у розвитку вчення про виховання самостійності завжди були у центрі уваги прогресивної педагогічної думки. Сучасні науковці досліджували специфіку і структуру виховання самостійності дітей дошкільного віку; умови і методи виховання самостійності у грі.

Із досліджень науковців ми можемо зробити висновок, що самостійність розглядається як складова процесу навчання і виховання, що являє собою «діяльність», спрямовану на задоволення потреб і інтересів особистості; як вольова якість особистості, що формує розвиток інтелекту і характеру; як передумова оволодіння сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для пізнання навколишньої дійсності. Отже, у психолого-педагогічній науці ще не склалося єдине розуміння сутності поняття самостійності: науковці трактують його як якість особистості, як дія і як метод.

Виходячи із аналізу досліджень науковців ми зробили таке визначення: самостійність – це інтегральна якість особистості, здатної до самостійного вирішення проблем, прийняття рішень, оцінок і переживань, використовуючи набутий досвід і знання у різних видах діяльності.

Серед особливостей виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, ми виділили наступні: здатність вільного вибору, що дає можливість дитині відчувати себе особистістю; вплив на чуттєву сферу дітей (довіра, ситуація успіху, впевненість у діях); свідоме

підпорядкування своїх дій правилам гри (усвідомлення своєї ролі, уміння комунікувати, самоконтроль). Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що в педагогічній науці особливе місце відводиться грі як провідній діяльності у старшому дошкільному віці

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення до дотримання правил гри, активна участь у рольових діях і наполегливе досягнення результату.

2. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, а саме: наявність знань і умінь для здійснення ігрової діяльності; урізноманітнення видів і форм ігрової діяльності; створення розвивального ігрового середовища; уміле керівництво вихованням самостійності дітей в ігровій діяльності з боку педагогів та батьків.

Розроблений та експериментально перевірений комплекс педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності з використанням колективних, групових та індивідуальних форм роботи засвідчив ефективність проведеної роботи.

3. Визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Проведене дослідження дозволило виокремити критерії (особистісний і діяльнісний) та показники, що характеризують рівень прояву самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Показниками *особистісного* критерію було визначено: прояв активності у грі, дотримання правил поведінки у грі. Показниками *діяльнісного* критерію самостійності було обрано: обізнаність дітей старшого дошкільного віку зі змістом гри та ігровими ролями, наполегливість у досягненні результату гри. Вони стали основою для визначення рівнів виховання самостійності в ігровій діяльності : початкового, середнього та високого.

4. Експериментально перевірено ефективність впровадження педагогічних умов виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Базою для проведення експериментального дослідження було обрано Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 3 «Калинка», впродовж 2020-2021 рр. У ході експериментального дослідження нами з'ясовано, що ефективність роботи, спрямованої на виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, залежить від реалізації педагогічних умов. Узагальнення показників виховання самостійності у ігровій діяльності після впровадження цих педагогічних умов засвідчило позитивну динаміку виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі. Результати дослідження показали, що впровадження запропонованих педагогічних умов ігрової діяльності є ефективним. Так, значно зросла кількість дітей, які досягли високого рівня самостійності (з 21 % до 32 %); на 14 % збільшилась кількість дітей із середнім рівнем, кількість дітей із низьким рівнем зменшилась на 14, 5 %. У той час в контрольній групі, де не зверталася увага на дотримання педагогічних умов виховання самостійності дітей, показники залишилися майже незмінними.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. *Перспективу подальшого дослідження* вбачаємо у вивченні виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в інших видах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтухова А. В. *Принципи міцності знань та шляхи його реалізації у педагогічній спадщині А. Дистервега*. Український педагогічний журнал. Інститут педагогіки НАПН України. 2012. Вип. 27 (80). URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/27/3.pdf>
2. Андрейчик О. *Організація співпраці дошкільного навчального закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності*. Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали. Вип. 2. Київ, 2011. 350с.
3. Аніщенко Н.В. *Особливості діагностування музичного сприйняття майбутніх вчителів мистецтвознавчих предметів*: монографія. К. Інститут обдарованої дитини, 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309011.pdf>
4. Артемова Л. *Моделі структур дидактичної гри та ігрових стосунків*. Дошкільне виховання. 2005. № 4. 6-7с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
6. Бех І. Д. *Вибрані наукові праці*. Виховання особистості. Том 2. Чернівці: Букрея, 2015. 640 с.
7. Беляєва О. Д. *Виховання дисциплінованості у дітей*. Психолог. №40 (472). 2011. 27-29с.
8. Бенера В. *Відображення проблеми самостійної роботи студентів у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ІХХ – початок ХХ ст.)*. Рідна школа. 2011. № 1-2. С. 40-44.
9. Быховец Г. В. *Воспитание самостоятельности и активности у детей 5-7 лет в условиях учреждения школа-детский сад*: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования». URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/605/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2>

10. Бібік Н. М. *Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів*. Педагогічний дискурс. 2011. Вип. 10. С. 53.
11. Бібік Н. М., Бондарчук П. П. *Я досліджую світ: підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.)* : Ч. 1. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 80 с.
12. Біла І. *Повернімо дитині дитинство*. Дошкільне виховання, 2013. № 7. С.17
13. Біляєв С. Б. *Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник*. Київ.: Генеза, 2005. 180 с.
14. Богущ А. М., Луцан Н. І. *Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації*. Вправи. Навчально-методичний посібник. К. :Видавничий Дім «Слово», 2008. 256 с.
15. Богущ А. М., Монке О. С. *Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку: Монографія*. Одеса, 2002.
16. Борисова О., Тур М. *Вплив ігрового середовища на формування творчої особистості дошкільника*. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Педагогіка. Психологія. 2013. 230с.
17. Бурова А. *Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку*. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2010. № 5 (травень). С. 17-27.
18. Бусел В.Т. (уклад. і голов. ред.). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». 2009.
19. Власова О. І. *Педагогічна психологія: Навч. посібник*. К.: Либідь, 2005. 400 с. URL: <https://shag.com.ua/vlasova-oi-pedagogichna-psihologiya-navch-posibnik-k-libide.html?page=12>
20. Виготський Л. С. *Гра і її роль у психічному розвитку дитини*. Питання психології. 1966. № 6. С. 62-68; Ельконін Д. Б. *Психологія гри*. ВЛДДОС, 1999.

21. Газіна І. *Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики* : дис. канд. пед. наук: 13.00.08 АПН України. Ін-т пробл. виховання. К., 2008. 230с.
22. Голуб О. Д. *Формування самостійності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів та дітей-сиріт у позаурочній діяльності*: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 К., 2004. 286 с.
23. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
24. *Гра дошкільника: теорія і практика*: навч. посіб. Упоряд. Г. І. Григоренко. Запоріжжя ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2007. 196 с.
25. Грушко.О. *Плекаймо критичність мислення*. Дошкільне виховання. 2009. №3. С.9
26. Гуріна З. В. *Допоможемо малюкові зростати самостійним*. Дошкільне виховання. 2006. № 11. С. 7-9.
27. Державний стандарт дошкільної освіти України: наказ МОН України 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/>
28. *Дитина в дошкільні роки*: комплексна освітня програма автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя. ТОВ «ЛПІС» ЛТД. 2016. 160 с.
29. *Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років*: наук. кер. В. О. Огнев'юк ; авт. кол. Г. В. Беленька, О. Л. Богініч. МОН України, Київ. у-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
30. Довбня С.О., Кудикіна Н.В. *Методика керівництва творчими іграми дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах у практиці дошкільної освіти*. Дитячий садок. 2012. №5 (67) С.24-27.
31. Довбня С.О. *Гра як історико-педагогічний феномен*. Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». Випуск 9. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. С. 245 - 250.
32. Долинна О. *Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі*. Дошкільне виховання. 2010. № 10. С. 7-15.

33. *Дошкільна педагогічна психологія*. Посібник для дошкільних факультетів педінститутів за заг. ред. Д.Ф. Ніколенка. К. Редакційно-видавничий відділ КДПІ, 1989. 144 с.

34. *Дошкільна лінгводидактика*. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, упорядник Богуш А.М. Частина I та II. К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. 720 с.

35. Ельконін Д. *Навчання і розвиток дитини дошкільного віку*. К. : Освіта, 2002. С. 96-102

36. *Енциклопедичний словник*. К. : Абрис, 2002. 742 с.

37. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628-III від 11.07.2001. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

38. Захарова Н. М. *Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13. 00. 08 . Бердян. держ. пед. універ. 2007. 20 с.

39. Ігнатова О. І. *Виховуємо самостійність*. Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів: наук. метод. зб. К. ІПВ АПН України, 2000. С. 83-92.

40. Кононко О. «Я у Світі». *Дошкільне виховання*. 2009. №1. С. 5-9.

41. Кононко О. *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*: навч. посіб. для вищ. навч. К. : Освіта, 1998. 255 с.

42. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ta1d3vfwTtFhITpMTcJ-NO3SISU47Gd/view>

43. Концепція «Нова українська школа». 2016.: URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola>

44. Котляренко Н. *Творче мислення учнів: формування, розвиток, перспективи*. Сучасна школа України. 2011, січень. № 1. С. 47-53.

45. Кремень В. Г. *Філософія: мислителі, ідеї, концепції*: Підручник. К.: Книга, 2005. 528 с.

46. Кудикіна Н.В. *Теорія ігрової діяльності*: моногр. Н.В. Кудикіна. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 236 с.
47. Кудикіна Н.В. *Теоретико-методичні засади організації ігрової діяльності дітей*. Навчально-методичний посібник за заг. ред. Г.С.Тарасенко. К.: видавничий Дім «Слово», 2010. С. 27.
48. Ладивір С. *Жити і діяти разом з дитиною*. Дошкільне виховання, 2013, № 10.
49. Легка Ю. В. *Виховання самостійності у дітей 6-7 років у процесі занять художнім конструюванням*. Ніжин, 2019. 103 с.
50. Лісовець О. В. *Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці*. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 28-34.
51. Максимюк С. П. *Педагогіка: навчальний посібник*. К.: Кондор, 2005. 667 с.
52. Марінушкіна О. Є. *Порадник практичного психолога*. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 236 с.
53. Марченко О. В. *Нариси з філософії Григорія Сковороди. «Незвична» філософія Григорія Сковороди*. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012>
54. Маршицька В. В. *Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі*. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2015. Вип. 35. С. 240-246.
55. Мельник І. С. *Можливості розвитку адекватної самооцінки дошкільників у взаємодії з дорослими й однолітками*. Дошкільна освіта. 2009. № 3. С. 55-62.
56. Мельничук С. Г. *Естетичне та трудове виховання молодших школярів*. Посібник для студентів педагогічних факультетів, вчителів початкових класів, вихователів. С. Г. Мельничук, К. 1994.

57. *Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: навчально-методичний посібник за ред. Г. С.Тарасенко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

58. Піроженко Т.О. *Мовленнєве зростання дошкільника*: науково-методичний посібник. К., 1999.

59. Піроженко Т. О. *Особистість дошкільника: перспективи розвитку* навч.-метод. посібн. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.

60. Піроженко Т. *Зберегти та розвинути творчу активність дитини*. Вихователь-методист дошкільного закладу. №5. 2010.

61. Петрова Т. *Підготовка і проведення театралізованих ігор в дитячому садку* : розробки занять для всіх вікових груп з методичними рекомендаціями. Тернопіль: Джура, 2009. 128 с.

62. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. *Дошкільна педагогіка. Практикум*. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». К.: Видавничий Дім «Слово», 2007. 352 с.

63. Поніманська Т. *Дошкільна педагогіка*: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. Академвидав, 2004. 456 с.

64. Поніманська Т. *Дорослий у становленні особистості дитини*. Дошкільне виховання. №12. С.6.

65. *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»*: у 2 ч. упоряд. О. Л. Кононко. Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. Ч. II. 451с.

66. *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»* за заг. ред. О.В. Низковської. 2017. 256 с.

67. *Психологічна енциклопедія*. автор-упорядник О. М. Степанов. К. «Академвидав», 2006. 424 с.

68. Рогозіна І. *Педагогічні умови виховання самостійності*. Дошкільне виховання. 2004. №1. С. 26-27.

69. Русова С.Ф. *Теорія і практика дошкільного виховання*. Львів; Краків; Париж, 1993.

70. Савченко. О.Я. *Навчання і виховання учнів 1 класу: методичний посібник для вчителів*. К. «Початкова школа» 2002.464 с.
71. Савченко М. В. *Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності* : дис. канд. пед. наук: 13.00.08 . ДВНЗ Донбаський держ. пед. ун-т. Слов'янськ, 2014. 255 с.
72. Семенов О. *Творча дитина: зрозуміти і підтримати*. Дошкільне виховання, 2016. № 4. С. 3
73. *Словник української мови: в 11 т. Т. 9. К. : Видавництво «Наукова думка», 1978. 916 с.*
74. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори*. К: Рад. шк, 1976. 553 с.
75. Ушинський К.Д. *Вибрані педагогічні твори: в 2 т. К. : Рад. шк., 1983. Т. 2.*
76. Шапар В. Б. *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Х. Прапор, 2007. 640 с.
77. Шуть М. *Школа ігромайстерності*. К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Основні положення та результати кваліфікаційної роботи обговорювались на 4-х науково-практичних конференціях:

1. VI Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» (27 листопада 2020 року, м. Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка).

2. Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика» (25 лютого 2021 року, м. Глухів, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка).

3. XVI Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика» (10–11 березня 2021 року, м. Полтава, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка).

4. IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи» (28 квітня 2021 року, м. Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка).

За результатами дослідження опубліковано 2 статті:

1. Карабець Ю.О. *Теоретичні основи виховання самостійності у дітей дошкільного віку*. Збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців, м. Суми. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. 2020. 45-49с.

2. Карабець Ю.О. *Вивчення стану виховання дітей самостійності в сучасній практиці закладу дошкільної освіти*. Збірник статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», м. Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. 2021. 51-55с.

ДОДАТОК Б**Анкета для вихователів**

1. Як, на вашу думку, можна визначити поняття «самостійність»?
2. Яку дитину Ви вважаєте самостійною?
3. Яке значення має самостійність у розвитку дитини старшого дошкільного віку?
4. Які методи та прийоми роботи сприяють вихованню самостійності дітей?
5. Які види діяльності дітей дошкільного віку є найбільш оптимальними у вихованні самостійності?
6. Які види ігрової діяльності Ви використовуєте на заняттях? На прогулянці?
7. Які види ігрової діяльності сприяють вихованню самостійності дітей старшого дошкільного віку?
8. Які умови потрібно створити у закладі з метою виховання самостійності дітей?
9. Що повинно бути в куточку для дітей з метою виховання самостійності?
10. Як Ви оцінюєте прояв самостійності дитини?

Анкета для батьків

Шановні батьки! Будемо вдячні за Ваші відповіді.

П. І. Б. дитини

1. Яку дитину можна вважати самостійною?
2. Чи потрібно виховувати самостійність з дошкільного віку?
3. У чому Ваша дитина проявляє самостійність?
4. Чому дитина не бажає робити щось самостійно?
5. Що, на Вашу думку, сприяє вихованню самостійності дітей.
6. Як діє Ваша дитина, коли в неї виникають якісь труднощі?
7. Які доручення виконує Ваша дитина вдома?
8. Які види діяльності дитині найбільше подобаються?
9. Чи є у Вашої дитини ігровий куточок?
10. Як дитина оцінює результати своєї діяльності.

ДОДАТОК Г

Карта спостереження за реалізацією самостійності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

П. І. Б. вихователя

Група «Перлинки»

Група «Сонечка»

	Показники	Констат.	Формув.
1	Форма організації діяльності дітей		
2	Самостійний вибір гри		
3	Спосіб розподілу доручень		
4	Урахування індивідуальних проявів кожної дитини		
5	Вияви ініціативності і самостійності		
6	Звернення за допомогою		
7	Ступінь участі в самостійній діяльності		
8	Методи керівництва самостійною діяльністю дітей		
9	Оцінка самостійних дій дитини		

ДОДАТОК Д

Вивчення предметно-розвивального середовища дітей старшого

дошкільного віку

*Група «Сонечка»**Група «Перлинки»*

Елементи предметно-ігрового середовища	Констатувальний етап	Контрольний етап
Відповідність ігрового середовища віковим особливостям дітей		
Наявність ігрового обладнання		
Наявність спортивного інвентарю для спортивних ігор		
Наявність настільних ігор		
Наявність атрибутів для творчих ігор		

ДОДАТОК Е

Карта спостереження за вихованням самостійності дітей старшого дошкільного віку в різних видах ігрової діяльності

	Показники виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку	Дидакт. гра	Сюжетно-рольова гра	Ігри на прогулянці
1.	Самостійність під час розподілу рольових дій			
2.	Дотримання правил гри			
3.	Обізнаність зі змістом гри			
4.	Вибір оптимальних способів дій			
5.	Наполегливість у досягненні результатів гри			
6.	Самостійність у вмінні домовлятися			

ДОДАТОК Ж

Дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку

Дидактична гра «Розумники» . Мета гри: Закріплення вмій дітей до спільного мовлення шляхом домовляння слів і повторень речень. Спонукає до короткого відтворення мовленнєвих пояснень.

Хід гри :Вихователь просить здогадатися якого слова не вистачає в римованому рядку і підказати його.:

Сійся жито і пшениця,- буде дітям.....(паляниця).

Пояснення виразу « паляниця» - хліб.

.Для веселої малечі бублик виглянув із...(печі)

Дидактична гра « Мовленнєва карусель»

Хід гри : Діти стають у коло і беруться за кінці стрічок які прив'язані до обруча. Рухаються по колу під супровід вихователькою таких слів:

Діти ми усі веселі

Помчимо на каруселі

Каруселю зупиняй

Швидко відповідь давай!

Діти вибирають іграшку із виставки і розповідають про неї: як називається? З чого зроблена? Якого кольору, форми, розміру? Як нею гратись?

Ігри під час прогулянки

«Світлофор».

Гра проводиться на ігровій площадці. Позначаються дві пересічні дороги, лінії тротуарів, пішохідні переходи. В центрі перехрестя встає Світлофор - хлопчик з червоними кругами по боках і зеленими - на спині і грудях, два жовті круги він тримає в руках.

Діти діляться на групи: пішоходів (можна розподілити дітей поодиноці, парами і групами), автомобілі (по одній людині) і автобуси (декілька дітей вишиковуються один за одним, тримаючись за плечі або за пояс).

Пішоходи починають рух по тротуарах, автомобілі - по дорогах, дотримуючись сигналів Світлофора. Світлофор повертається до них то боком,

то обличчям або спиною, відповідно дозволяючи або забороняючи рух, то піднімає вгору жовті круги. До початку гри діти вже повинні знати, що означають сигнали світлофора. Порушники Правил дорожнього руху в цій грі підлягають штрафіві: пояснюють свої помилки, виконують посильні завдання (розповісти вірш, заспівати, затанцювати).

«Мишаче полювання»

Всі учасники діляться на пари. За допомогою веселої лічилки ведучий вибирає одну пару, діти в якій будуть зображати kota і мишку. Всі інші діти, також парами, встають потилицею один до одного, утворюючи два кола – внутрішній і зовнішній. Хлопчики і дівчатка повинні стояти на такій відстані, щоб між кожними двома парами можна було пробігти. Коли ведучий оголошує про початок гри, кіт бігає за мишкою і намагається її зловити. Завдання мишки – сховатися в нірку, тобто стати на внутрішній стороні кола, попереду будь-якої пари. Якщо мишці це вдалося, учасник пари, що знаходиться у зовнішньому колі, починає виконувати роль мишки і втікає від kota. Якщо ж кіт зловив мишу, вона виходить з гри, а ведучий призначає на її роль іншого гравця.

«До дерева біжи»

Гра проводиться під час екскурсії в парк. Вихователь розділяє дітей на дві команди. Представник однієї з команд описує дерево, не називаючи його. За сигналом вихователя і дітей « Раз, два, три – до дерева біжи» гравці з другої команди біжать до вибраного ними дерева. Потім команди міняються ролями. Перемагає та команда, яка правильно вибрала дерева.